

JAN KOCHANOWSKI

Treny

JAN KOCHANOWSKI

Treny

Treny — nota edytorska

Tekst Trenów został tu podany według drugiego wydania, ostatniego opublikowanego za życia poety, które ukazało się w roku 1583 w Drukarni Łazarzowej w Krakowie. Tekst przygotowałem zgodnie z kryteriami zawartymi w opracowaniu *Zasady wydawania tekstów staropolskich. Projekt — typ B (edycje popularnonaukowe)*, Wrocław 1955. Zdecydowałem się jednak zachować pewne cechy językowe, których nie uwzględnia się w edycjach popularnonaukowych, zwłaszcza dawne końcówki fleksyjne i większość dawnych form ortograficznych.

Edycja utworu nie opiera się w całości na żadnym z wydań współczesnych, choć uwzględniono zarówno rozstrzygnięcia zawarte w edycji opracowanej w ramach sejmowego wydania *Dzieł wszystkich Kochanowskiego* przez Marię Renatę Mayenową, Lucynę Woronczakową oraz Jerzego Axera i Marię Cytowską, jak i wydaniu przygotowanym przez Janusza Pelca dla serii Biblioteki Narodowej.

Przy tworzeniu komentarza obok wyżej wspomnianych wydań bardzo pomocna była wcześniejsza edycja *Trenów* w serii Biblioteki Narodowej w opracowaniu Tadeusza Sinki, a także podstawowe słowniki, w tym *Słownik polszczyzny XVI wieku* oraz — w zakresie wyjaśnień historyczno-mitologicznych — współczesne wydania klasycznego *Dictionary of Phrase and Fable* Ebenezera Cobhama Brewera.

Gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w Trenach jest odmienne od znaczenia obecnego.

prof. dr hab. Piotr Wilczek

Uniwersytet Warszawski, Instytut Badań Interdyscyplinarnych "Artes Liberales"

[Motto i dedykacja]¹

Tales sunt hominum mentes, quali pater ipse
Juppiter auctiferas lustravit lumine terras².

¹W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego.

²*Tales sunt (...) lumine terras* (łac.) — „Umysły ludzkie są odbiciem światła, którym ojciec Jupiter oświeca urodzajne ziemie.” Fragment *Odyssei* Homera w przekładzie łacińskim Cyclerona, który przetrwał tylko jako cytata w *De Civitate Dei* św. Augustyna.

ORSZULI KOCHANOWSKIEJ,
WDZIĘCZNEJ³, UCIESZONEJ⁴, NIEPOSPOLITEJ⁵ DZIECINIE, KTÓRA CNÓT
WSZYTEK⁶ I DZIELNOŚCI⁷ PANIENSKICH POCZĄTKI WIELKIE
POKAZAWSZY, NAGLE, NIEODPOWIEDNIE⁸, W NIEDOSZŁYM⁹ WIEKU
SWOIM, Z WIELKIM A NIEZNOŚNYM¹⁰ RODZICÓW SWYCH ŻALEM
ZGASŁA¹¹, JAN KOCHANOWSKI, NIEFORTUNNY¹² OCIEC¹³, SWOJEJ
NAMILSZEJ¹⁴ DZIEWCE¹⁵ ZŁZAM¹⁶ NAPISAŁ.
NIE MASZ CIĘ¹⁷, ORSZULO MOJA.

Tren I¹⁸

Wszystki¹⁹ płacze, wszystkie łzy Heraklitowe²⁰
I lamenty, i skargi Symonidowe²¹,
Wszystki troski na świecie, wszystkie wzdychania
I żale, i frasunki²², i rąk łamania,
Wszystki a wszystkie zaraz²³ w dom się mój noście²⁴,
A mnie płakać mej wdzięcznej²⁵ dziewczki²⁶ pomoście²⁷,
Z którą mnie niepobożna²⁸ śmierć rozdzieliła
I wszystkich moich pociech²⁹ nagle zbawiła³⁰.
Tak więc smok³¹, upatrzwszy gniazdo kryjome³²,
Słowiczki liche zbiera³³, a swe łakome
Gardło pasie³⁴; tym czasem matka szczebiece³⁵

³wdzięczny* (starop.) — miły, przyjemny.

⁴ucieszony* (starop.) — przynoszący radość, przynoszący pociechę, uciechę.

⁵niepospolity — niezwykły, obdarzony niezwykłymi zaletami.

⁶wszystki (starop.) — wszystkie.

⁷dzielność* (starop.) — cnota, zaleta; pol. *cnota* i *dzielność* to odpowiedniki łac. *virtus*.

⁸nieodpowiednie (starop. przysłów.) — bez zapowiedzi, bez uprzedzenia, nieodpowiednio, wbrew porządkowi rzeczy.

⁹niedoszły — niedojrzały (mówi się potocznie: owoc dochodzi, czyli dojrzewa; por. wyrażenie: owoce dojrzały, doszły).

¹⁰nieznośny* — nie do zniesienia.

¹¹zgasnąć (przen.) — umrzeć.

¹²niefortunny — nieszczęśliwy, nieszczesny, dotknięty złym losem (por. *fortuna*: powodzenie, szczęście, los; jest to pojęcie ważne w utworach Kochanowskiego).

¹³ociec (starop.) — ojciec.

¹⁴namilszy (starop.) — najmilszy.

¹⁵dziewka* (zdr. od starop. *dziewa*) — dziewczyna.

¹⁶złza (starop.) — łza.

¹⁷nie masz cię — nie ma cię, nie istniejesz.

¹⁸W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego.

¹⁹wszystki (starop.) — wszystkie.

²⁰łzy Heraklitowe — Heraklit z Efezu (ok. 540–480 r. p.n.e.), filozof gr., w swoich dziełach często rozpaczal nad ludzkim losem.

²¹lamenty (...) *Simonidowe* — Simonides z Keos (ok. 556–468 r. p.n.e.), poeta gr., autor wielu utworów lamentacyjnych.

²²frasunk a. *frasunek* (starop.) — zgryzota, smutek, strapienie.

²³zaraz (starop.) — razem.

²⁴w dom się mój noście — zmierzajcie, przybywajcie do mojego domu.

²⁵wdzięczny* (starop.) — miły, przyjemny.

²⁶płakać dziewczki — oplakiwać dziewczkę.

²⁷pomoście — pomóżcie (zob. rym: „noście — pomoście”).

²⁸niepobożny* (starop.) — postępujący źle, nie „po Bożemu”, bezbożny.

²⁹pociecha (daw.) — radość i nadzieja; pocieszenie.

³⁰zbawić* (starop.) — pozbawić.

³¹smok — potwór, wąż.

³²kryjomy (starop.) — ukryty (dziś mówi się jeszcze *po kryjomu*, czyli: skrycie).

³³zbierać — tu w znaczeniu: „wybierać” (z gniazda).

³⁴gardło pasie — napełnia gardło (dziś mówi się: pasie brzuch).

³⁵szczebiece (forma starop.) — szczebioce, szczebiota.

Uboga³⁶, a na zbójcę co raz sie miece³⁷.
 Prózno³⁸, bo i na samę okrutnik zmierza³⁹,
 A ta nieboga⁴⁰ ledwe⁴¹ umyka pierza⁴².
 «Próżno płakać» — podobno drudzy rzeczecie.
 Cóż, prze Bóg żywy⁴³, nie jest prózno na świecie?
 Wszystko prózno; macamy, gdzie miękcej w rzeczy,
 A ono⁴⁴ wszędy⁴⁵ ciśnie: błąd wiek człowieczy⁴⁶.
 Nie wiem, co lżej⁴⁷: czy w smutku jawnie żalować⁴⁸,
 Czyli sie z przyrodzeniem⁴⁹ gwałtem⁵⁰ mocować⁵¹.

Tren II⁵²

Jeslim kiedy nad dziećmi piórko⁵³ miał zabawić⁵⁴,
 A kwoli temu wieku⁵⁵ lekkie⁵⁶ rymy⁵⁷ stawić⁵⁸,
 Bodajżebych⁵⁹ był raczej kolebkę kołysał
 I z drugimi nieważne mamkom pieśni⁶⁰ pisał,
 Któreymi by dziecińki noworodne⁶¹ spiły⁶²
 I swoich wychowawców⁶³ lamenty toliły⁶⁴.
 Takie fraszki⁶⁵ mnie zbierać⁶⁶ pożyteczniej było,
 Niżli, w co mię nieszczeście moje dziś wprawiło⁶⁷,
 Płakać nad głuchym grobem⁶⁸ mej wdzięcznej dziewczyny
 I skarżyć sie na srogość⁶⁹ ciężkiej⁷⁰ Prozerpiny⁷¹.

³⁶ubogi* (starop.) — nieszczęśliwy.

³⁷miece sie (forma starop.) — miota się, rzuca się.

³⁸próżno (starop.) — prózno, na prózno.

³⁹na samę (...) zmierza — zmierza ku (niej) samej.

⁴⁰nieboga (daw.) — biedaczka, nieszczęsna.

⁴¹ledwe (starop.) — ledwo, ledwie.

⁴²umyka pierza — przez umknięcie ocala pierze, umyka z pierzem, tj. ratuje się.

⁴³prze (starop.) — przez; *prze Bóg żywy*: na Boga żywego, przez Boga żywego.

⁴⁴macamy, gdzie miękcej w rzeczy, a ono... — macamy (dotykamy), gdzie rzekomo jest bardziej miękko, a tymczasem...

⁴⁵wszędy (starop.) — wszędzie.

⁴⁶błąd wiek człowieczy — błędzeniem jest życie ludzkie.

⁴⁷co lżej — co lżejsze, co przynosi większą ulgę.

⁴⁸żałować (starop.) — cierpieć, boleć, oplakiwać, żalić się.

⁴⁹przyrodzenie* (daw.) — to, co jest przyrodzone człowiekowi, natura.

⁵⁰gwałt (daw.) — w wyrażeniu: robić coś gwałtem, czyli siłą, przemocą.

⁵¹mocować się — walczyć tak, jak walczą z sobą zapaśnicy.

⁵²W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego.

⁵³piórko — pióro (potoczny wariant tego wyrazu, a nie zdrobnienie).

⁵⁴zabawić (daw.) — zatrudnić (się), strawić na czymś czas.

⁵⁵kwoli temu (starop.) — z powodu tego, dla tego; *temu wieku*: chodzi tu o dzieci.

⁵⁶lekki* (starop.) — mało ważny, posiadający małą wartość.

⁵⁷rymy* (starop.) — wiersze.

⁵⁸stawić — składać, układać.

⁵⁹bodajżebych (starop.) — pochodzi od: *Bóg daj, żebym*, czyli: daj Boże, żebym.

⁶⁰nieważne pieśni* — kołysanki; *mamka*: niańka, która karmi niemowlę.

⁶¹dziecińka — zdrobnienie od *dziecina* (dziecko); *noworodne*: nowonarodzone (por. współcz. wyraz: noworodek).

⁶²spiły* (starop.) — usypiały.

⁶³wychowawców — wychowanków.

⁶⁴tolily (starop.) — tuliły, koily, uspokajały; *lamenty*: płacze.

⁶⁵fraszka (starop.) — blahostka, drobnostka, drobniacz (zob. w w. 2 „lekkie rymy”, w w. 4 „nieważne pieśni”)

⁶⁶zbierać — gromadzić (tu chodzi o gromadzenie tekstów, fraszek).

⁶⁷wprawić w coś — doprowadzić do czegoś, nauczyć czegoś.

⁶⁸głuchy grób — który nie słyszy i nie słucha płaczu.

⁶⁹srogi (starop.) — przykry, ciężki, okrutny (stąd *srogość*: okrucieństwo).

⁷⁰ciężki* (starop.) — tu w znaczeniu: srogi.

⁷¹Prozerpina — władczyni śmierci w mit. rzym. (odpowiadająca Persefonie w mit. gr.), żona Plutona (Hadesa), boga podziemia, była często w poezji antycznej i renesansowej uosobieniem śmierci.

Ależ użyć w obojgu jednakiej wolności⁷²
 Nie mógł — owom ominął⁷³, jako w dordzałości⁷⁴
 Dowcipu⁷⁵ coś ranego⁷⁶, na to mię przygoda⁷⁷
 Gwałtem wbiła⁷⁸ i moja nienagrodna szkoda⁷⁹.
 Ani mi teraz łącno⁸⁰ dowiadać się o tym⁸¹,
 Jaka mię z płaczu⁸² mego czeka cześć na potym⁸³.
 Nie chciałem żywym śpiewać, dziś umarłym muszę,
 A cudzej⁸⁴ śmierci płacząc, sam swe kości suszę⁸⁵.
 Próżno to⁸⁶; jakie szczęście⁸⁷ ludzi naszladuje⁸⁸,
 Tak w nas albo dobrą myśl⁸⁹, albo złą sprawuje.
 O prawo krzywdy pełne! O znikomych cieni⁹⁰
 Sroga, nieubłagana, nieużyta⁹¹ ksieni⁹²!
 Tak li moja Orszula, jeszcze żyć na świecie
 Nie umiawszy, musiała w ranym umrzeć lecie⁹³?
 I nie napatrzawszy się jasności słonecznej,
 Poszła nieboga widzieć krajów nocy wiecznej⁹⁴.
 A bodaj ani była świata oglądała,
 Co bowiem więcej, jedno ród⁹⁵ a śmierć poznała.
 A miasto⁹⁶ pociech, które winna z czasem⁹⁷ była
 Rodzicom swym, w ciężkim je⁹⁸ smutku zostawiła.

⁷²użyć w obojgu jednakiej wolności — mieć w obu rzeczach jednakowo wolny wybór; w obojgu: tj. i w pisaniu kołysanek (zob. w. 4) i w pisaniu płaczów (zob. w. 9).

⁷³owom ominął — owo (jedno) ominałem.

⁷⁴dordzałość (starop.) — dojrzałość.

⁷⁵dowcip* (starop.) — rozum, inteligencja, talent, błyskotliwość.

⁷⁶ranym* (starop.) — wczesny, przedwczesny, niedojrzały (por. rano, wcześniej rano); coś ranego w dordzałości: coś przedwczesnego („niewczesnego”) w czasie dojrzałości.

⁷⁷przygoda* (starop.) — złe zdarzenie, nieszczęście, nieszczęśliwy wypadek.

⁷⁸gwałtem wbiła — powaliła, ugodziła, gwałtownie doprowadziła do czegoś.

⁷⁹nienagrodny (starop.) — taki, który nie może być nagrodzony, wynagrodzony, naprawiony.

⁸⁰łącno (starop.) — łatwo.

⁸¹dowiadać się o tym (starop.) — dowiadywać się o to, zastanawiać się nad tym.

⁸²płacz — tu: w znaczeniu *planctus* (łac. żal, oplakiwanie), chodzi tu bowiem o same *Treny* jako utwór literacki.

⁸³cześć na potym (starop.) — późniejsze uznanie, sława u potomnych.

⁸⁴cudzy* (starop.) — nie swój (odcień znaczeniowy nieco inny od współczesnego).

⁸⁵suszyć kości (starop.) — zwrot przysłowiowy posiadający genezę biblijną, oznacza tęsknotę („usychanie” z tęsknoty).

⁸⁶próżno (starop.) — na próżno (tzn. daremne są przestrogi, które zalecają zachowanie równowagi ducha w żalobie).

⁸⁷szczęście* (starop.) — los, fortuna.

⁸⁸naszladować* (starop.) — iść za kimś, iść śladem, tropić.

⁸⁹dobra myśl* (starop.) — pogoda ducha, pogoda umysłu, dobre usposobienie, dobry nastrój.

⁹⁰znikome cienie — cienie znikające, nieuchwytny; dusze zmarłych snujące się w podziemiach opisywanych w opowieściach mitologicznych.

⁹¹nieużyty (starop.) — nie dający się uprosić, nieubłagany.

⁹²ksieni (starop.) — księżna, przełożona (Prozerpina).

⁹³w ranym lecie (starop.) — we wczesnym wieku; rany: zob. w. 13; lato*: rok.

⁹⁴poszła widzieć krajów — poszła, aby widzieć (aby zobaczyć, popatrzeć na) kraje; kraje nocy wiecznej: kraina śmierci, która jest krainą ciemności (jak noc).

⁹⁵jedno ród* — tylko narodziny.

⁹⁶miasto* (starop.) — zamiast.

⁹⁷z czasem — po pewnym czasie, w późniejszym wieku.

⁹⁸je — ich (rodziców).

Tren III⁹⁹

Wzgardziłaś mną, dziedziczko moja ucieszona¹⁰⁰.
Zdałać się ojca twego barziej¹⁰¹ uszczuplona¹⁰²
Ojczyzna¹⁰³, niżlibyś ty przestać na niej¹⁰⁴ miała¹⁰⁵;
To prawda, żeby była nigdy nie zrowniała¹⁰⁶
Z ranym¹⁰⁷ rozumem twoim, z pięknymi przymioty¹⁰⁸,
Z których się już znaczyły twoje przyszłe cnoty¹⁰⁹
O słowa, o zabawo¹¹⁰, o wdzięczne¹¹¹ ukłony,
Jakożem ja dziś po was wielce¹¹² zasmęcony¹¹³.
A ty, pociecho¹¹⁴ moja, już mi się nie wrócisz
Na wieki¹¹⁵ ani mojej tesknice¹¹⁶ okrócisz¹¹⁷.
Nie lza, nie lza, jedno¹¹⁸ się za tobą gotować¹¹⁹,
A stopeczkami twemi ciebie naszladować¹²⁰.
Tam¹²¹ cię ujrzę¹²², da Pan Bóg¹²³, a ty więc z drogiemi
Rzuć się ojcu do szyje¹²⁴ rączynkami¹²⁵ swemi.

Tren IV¹²⁶

Zgwałciłaś¹²⁷, niepobożna¹²⁸ śmierci, oczy moje,
Żem widział umierając¹²⁹ miłe dziecię swoje.
Widziałem, kiedyś trzęsła owoc niedordzały¹³⁰,

⁹⁹W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego.

¹⁰⁰ucieszony* (starop.) — przynoszący radość, przynoszący pociechę, uciechę.

¹⁰¹barziej (starop.) — bardziej.

¹⁰²barziej uszczuplona — zbyt szczupła, szczuplejsza.

¹⁰³ojczyzna* (starop.) — ojcowizna, czyli ziemia odziedziczona po ojcu.

¹⁰⁴przestać na niej — poprzestać na niej, zadowolić się nią; osiąść na niej.

¹⁰⁵Zdałać (...) miała — zdała ci się... szczuplejsza niż ta, na której byś ty przestać miała.

¹⁰⁶żeby była nigdy nie zrowniała — zrównać z czymś; dorównać czemuś.

¹⁰⁷ranym* (starop.) — wczesny.

¹⁰⁸przymioty — cechy, właściwości, oznaki.

¹⁰⁹Z których się już znaczyły (...) cnoty — z których dały się przewidzieć (wynioskować) cnoty, z których poznawaliśmy cnoty.

¹¹⁰zabawa* (daw.) — zajęcie, zabawa.

¹¹¹wdzięczny* (starop.) — miły, przyjemny.

¹¹²wielce (starop.) — bardzo.

¹¹³zasmęcony — zasmucony (por. *smętek*: smutek).

¹¹⁴pociecho — do dziś określa się dziecko jako pociechę.

¹¹⁵na wieki — na zawsze; *nie wrócisz na wieki*: nie wrócisz nigdy.

¹¹⁶tesknica (starop.; tu forma D. lp: *tesknice*) — ból, boleść, przykrość, męczarnia.

¹¹⁷okrócić (starop.) — ukrócić, obłaskawić, poskromić, skrócić, zmniejszyć.

¹¹⁸Nie lza, nie lza, jedno... (starop.) — nie można (uczynić) nic innego tylko...

¹¹⁹gotować się* — przygotowywać się (do drogi); *się za tobą gotować**: przygotowywać się, żeby pójść za tobą.

¹²⁰stopeczkami twemi ciebie naszladować — iść za tobą śladami twoich stóp.

¹²¹tam — czyli w niebie.

¹²²ujrzę (forma starop.) — ujrzę.

¹²³da Pan Bóg (daw.) — oby dał Pan Bóg, jeśli Pan Bóg pozwoli.

¹²⁴do szyje (forma starop.) — do szyi, na szyję.

¹²⁵rączynki (zdr.; forma starop.) — rączki.

¹²⁶W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego.

¹²⁷zgwałcić (daw.) — zadać gwałt, postąpić wbrew prawu i powinności, zbeszcześcić coś, uczynić krzywdę wbrew prawu.

¹²⁸niepobożny (starop.) — postępujący źle, nie „po bożemu”, bezbożny.

¹²⁹umierając (starop. forma imiesłowu) — umierające.

¹³⁰niedordzały (starop.) — niedojrzały.

A rodzicom nieszczesnym serca sie krajały¹³¹.
 Nigdyć by ona była bez wielkiej żalości
 Mojej umrzeć nie mogła, nigdy bez ciężkości¹³²
 I serdecznego bolu, w którymkolwiek lecie¹³³
 Mnie by smutnego była odbiegła¹³⁴ na świecie;
 Alem ja już z jej śmierci nigdy żalościwszy,
 Nigdy smutniejszy nie mógł być ani teskliwszy¹³⁵.
 A ona (by był Bóg chciał) dłuższym wiekiem swoim
 Siła¹³⁶ pociech przymnożyć¹³⁷ mogła oczom moim.
 A przynajmniej¹³⁸ tym czasem mogłem być odprawić
 Wiek swój¹³⁹ i Persefonie¹⁴⁰ ostatniej¹⁴¹ sie stawić¹⁴²,
 Nie uczuwszy na sercu tak wielkiej żalości,
 Której równia¹⁴³ nie widzę w tej tu śmiertelności¹⁴⁴.
 Nie dziwuję Nijobie¹⁴⁵, że na martwe ciała
 Swoich namilszych dziątek¹⁴⁶ patrząc, skamięniała¹⁴⁷.

Tren V¹⁴⁸

Jako oliwka mała pod wysokim sadem¹⁴⁹
 Idzie¹⁵⁰ z ziemi¹⁵¹ ku górze macierzyńskim szladem¹⁵²,
 Jeszcze ani gałązek, ani listków rodząc,
 Sama tylko dopiro¹⁵³ szczupłym prątkiem¹⁵⁴ wschodząc;
 Tę, jeśli ostre ciernie¹⁵⁵ lub rodne¹⁵⁶ pokrzywy
 Uprzątając, sadownik¹⁵⁷ podciął ukwapliwy¹⁵⁸,

¹³¹rodzicom (...) serca się krajały — byli bardzo smutni, zrozpaczeni.

¹³²ciężkość* (starop.) — męka, wielki ból, wielkie zmartwienie.

¹³³lato (starop.) — wiek, rok życia; w którymkolwiek lecie: w którymkolwiek roku życia, w jakimkolwiek wieku.

¹³⁴mnie by odbiegła — opuściłaby mnie, zostawiłaby mnie swojemu losowi.

¹³⁵teskliwszy (starop.) — bardziej bolejący.

¹³⁶siła* (starop.) — wiele.

¹³⁷przymnożyć (starop.) — sprawić, by ktoś miał czegoś więcej.

¹³⁸przynajmniej (starop.) — przynajmniej.

¹³⁹odprawić (...) wiek swój (starop.) — zakończyć swoje życie.

¹⁴⁰Persefona — tu: uosobienie śmierci.

¹⁴¹ostatniej — tu: ostatecznej; śmierć jest ostatnim kresem człowieka.

¹⁴²stawić się — przyjść dobrowolnie; Persefonie ostatniej się stawić: stanąć przed Persefoną (śmiercią).

¹⁴³równia (starop.; tu forma D. lp: równia) — coś równego.

¹⁴⁴w tej tu śmiertelności — na tym świecie podległym śmierci.

¹⁴⁵Nijobie — forma wyrazu Niobe przekształconego tak dla rytmu; Nie dziwuję Nijobie: nie dziwię się Niobe; nie mam za złe Niobe. Niobe: według mit. gr. córka Tantala i żona króla tebańskiego Amfiona miała czternaścioro dzieci i wyśmiewała się z Latony, która miała tylko dwoje, Apolla i Dianę. Latona nakazała swym dzieciom pomścić tę zniewagę i zamordować synów i córki Niobe. Niepocieszona Niobe zapłakała się na śmierć i została zamieniona w kamień, z którego płynęła woda przypominająca jej łzy.

¹⁴⁶dziatki (daw.) — dzieci.

¹⁴⁷skamięniała (starop.) — skamieniała.

¹⁴⁸W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego.

¹⁴⁹sad* (starop.) — drzewo owocowe.

¹⁵⁰idzie* (starop.) — rośnie.

¹⁵¹z ziemi (forma starop.) — z ziemi.

¹⁵²macierzyńskim szladem (starop.) — śladem matki, drzewa macierzyńskiego, zwanego tu sadem (w. 1).

¹⁵³dopiro (starop.) — dopiero.

¹⁵⁴szczupły prątek (starop.) — cienki pęd.

¹⁵⁵ciernie* (daw.) — cierniste krzewy (np. tarnina, głóg).

¹⁵⁶rodny (starop.) — urodzajny, bujny, plenny, rodzący.

¹⁵⁷sadownik — ogrodnik zajmujący się owocami (por. czas. „sadzic”).

¹⁵⁸ukwapliwy (starop.) — skwapliwy, śpieszący się, niecierpliwy.

Mdleje¹⁵⁹ zaraz, a zbywszy¹⁶⁰ siły przyrodzonej¹⁶¹,
 Upada przed nogami matki ulubionej.
 Takci sie mej namilszej Orszuli dostało:
 Przed oczyma rodziców swoich rośc¹⁶², mało
 Od ziemi sie co¹⁶³ wznioswszy, duchem zaraźliwym¹⁶⁴
 Srogiej śmierci otchniona¹⁶⁵, rodzicom troskliwym¹⁶⁶
 U nóg martwa upadła. O zła Persefono¹⁶⁷,
 Mogłażes tak wielu łzam¹⁶⁸ dać upłynąć płono¹⁶⁹?

Tren VI¹⁷⁰

Ucieszna moja śpiewaczko, Safo¹⁷¹ słowieńska¹⁷²,
 Na którą nie tylko moja częśćka¹⁷³ ziemieńska¹⁷⁴,
 Ale i lutnia¹⁷⁵ dziedzicznym prawem spaść miała;
 Tęś nadzieję już po sobie okazowała,
 Nowe piosnki sobie tworząc, nie zamykając
 Ustek¹⁷⁶ nigdy, ale cały dzień prześpiewając¹⁷⁷,
 Jako więc lichy¹⁷⁸ słowiczek w krzaku zielonym
 Całą noc prześpiewa gardłkiem¹⁷⁹ swym ucieszonym¹⁸⁰.
 Prędkoś mi nazbyt umilkła, nagle cię sroga
 Śmierć spłoszyła, moja wdzięczna¹⁸¹ szczebiotko¹⁸² droga.
 Nie nasyciłaś mych uszu swymi piosnkami
 I tę trochę teraz płacę sowicie¹⁸³ łzami.
 A tyś ani umierając śpiewać przestała¹⁸⁴,
 Lecz matkę ucałowawszy, takeś żegnała:
 «Już ja tobie, moja matko, służyć nie będę
 Ani za twym wdzięcznym stołem miejsca zasięde;
 Przyjdzie mi klucze położyć, samej precz jechać,

¹⁵⁹*mdleć* (daw.) — tracić siły, słabnąć, więdnąć.

¹⁶⁰*zbywszy* (starop.) — pozbywszy się, utraciwszy.

¹⁶¹*przyrodzony* (daw.) — naturalny.

¹⁶²*rośc* (starop.; imiesł. od *rosć*: rosnąć) — rosnąć.

¹⁶³*mało* (...) *co* (starop.) — zaledwie, trochę.

¹⁶⁴*duch zaraźliwy* — tchnienie zarazy lub porażająca zła siła, siła diabelska.

¹⁶⁵*otchniony* (daw.) — owiany (zob. wyrazy „tchnąć”, „tchnienie”, „oddech”).

¹⁶⁶*troskliwy** (starop.) — stroskany, zatroskany.

¹⁶⁷Persefona — tu: uosobienie śmierci.

¹⁶⁸*łzam* (starop. forma C. lp. rodz. ż.) — łzom.

¹⁶⁹*płono* (starop.) — daremnie, na próżno (dziś mówi się: „płonne nadzieje”).

¹⁷⁰W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego.

¹⁷¹Safo (a. Safona) (VII–VI w. p.n.e) — najsłynniejsza starożytna poetka gr. mieszkająca na wyspie Lesbos.

¹⁷²*słowieńska* (forma starop.) — słowiańska.

¹⁷³*częśćka* — tu: część, która się komuś należy w wyniku dziedziczenia.

¹⁷⁴*ziemieński* (forma starop.) — ziemiański, szlachecki; *częśćka ziemieńska*: dziedziczna część posiadłości szlacheckiej, ziemskiej.

¹⁷⁵*lutnia* — instrument muzyczny strunowy w kształcie gruszki o dnie wypukłym, popularny zwłaszcza w XV–XVII w.; tu: symbol sztuki poetyckiej.

¹⁷⁶*ustka* — zdr. od: usta, rzadko spotykane, dziś: usteczka.

¹⁷⁷*prześpiewając* — przyspiewując.

¹⁷⁸*liczy** (starop.) — mały.

¹⁷⁹*gardlko* — zdr. od: gardło; dziś: gardelko.

¹⁸⁰*ucieszony** (starop.) — przynoszący radość, przynoszący pociechę, uciechę.

¹⁸¹*wdzięczny** (starop.) — miły, przyjemny.

¹⁸²*szczebiotka* — warto zauważyć, że wyraz *szczebiotak* w odniesieniu do ludzi miał zwykle nacechowanie negatywne, a pozytywne w odniesieniu do śpiewu ptaków i mowy dziecinnej.

¹⁸³*sowicie* — obficie, bogato, dużo.

¹⁸⁴*ani umierając śpiewać przestała* — składnia z „ani” i orzeczeniem niezaprzeczoną (podobna jak w jęz. ang.) była dosyć popularna w XVI w.; dziś w jęz. pol. zasada podwójnego przeczenia.

Domu rodziców swych miłych wiecznie¹⁸⁵ zaniechać¹⁸⁶».
To, i czego żal ojcowski nie da serdeczny
Przypominać więcej, był jej głos ostateczny¹⁸⁷.
A matce, słysząc¹⁸⁸ żeganie tak żałościwe,
Dobre¹⁸⁹ serce, że od żalu zostało żywe.

Tren VII¹⁹⁰

Nieszczesne ochędóstwo¹⁹¹, żaloszne¹⁹² ubiory
Mojej namilszej cory¹⁹³,
Po co me smutne oczy za sobą ciągniecie?
Żalu mi przydajecie¹⁹⁴.
Już ona członeczków swych wami nie odzieje,
Nie masz, nie masz nadzieje¹⁹⁵.
Ujął¹⁹⁶ ją sen żelazny, twardy, nieprzespany¹⁹⁷.
Już letniczek¹⁹⁸ pisany¹⁹⁹
I upłoteczki²⁰⁰ wniwecz²⁰¹, i paski złożone -
Matczyne dary płone²⁰².
Nie do takiej łóżnice²⁰³, moja dziewczko droga,
Miała cię mać uboga²⁰⁴
Doprowadzić, nie taką dać obiecować
Wyprawę²⁰⁵, jakąć dała.
Giezlęczkość²⁰⁶ tylko dała a lichą tkaneczkę²⁰⁷,
Ociec ziemie²⁰⁸ bryłeczkę

¹⁸⁵wiecznie — na wieki.

¹⁸⁶zaniechać* (starop.) — opuścić; *Już ja tobie, moja matko (...) zaniechać*: fragment ten wiernie odpowiada charakterowi ówczesnych polskich pieśni weselnych (pożegnanie domu rodzinnego przez pannę młodą). W folklorze polskim pieśń pożegnalna panny młodej była leksykalnie bliska (są tu liczne analogie) pieśniom żalobnym. Istnieje teoria, że mamy tutaj do czynienia z aluzją do pożegnania Antygony z mieszkańcami Teb w tragedii Sofoklesa.

¹⁸⁷ostateczny* — tu: ostatni.

¹⁸⁸słyszac (starop. forma imiesł.) — słyszającej.

¹⁸⁹dobrze* — tu: zdrowe.

¹⁹⁰W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego.

¹⁹¹ochędóstwo (starop.) — stroje, ozdoby.

¹⁹²żaloszny (daw.) — smutny, wywołujący smutek, żal.

¹⁹³cory (forma starop.) — córki (tj. córki).

¹⁹⁴przydawać (tu forma 2 os. lm: przydajecie) — dodawać.

¹⁹⁵nadzieje (starop. forma D. lp rodz. ż.) — nadziei.

¹⁹⁶ujac (tu forma 3 os. lp r.m.: ujął) — chwycić.

¹⁹⁷nieprzespany* (starop.) — taki, z którego nie można się obudzić.

¹⁹⁸letniczek (starop.) — letnia sukienka kobieca.

¹⁹⁹pisany* (starop.) — wzorzysty, barwny, malowany (pisankami nazywa się do dziś jajka malowane na Wielkanoc w różne wzory).

²⁰⁰upłoteczki (starop.) — wstążki do włosów, które się wplata we włosy.

²⁰¹wniwecz (starop.) — na nic.

²⁰²płony (starop.) — niepotrzebny, daremny (dziś: „płonny”; por. „płonne marzenia”).

²⁰³do łóżnice (starop. forma D. lp rodz. ż.) — do łóżnicy, czyli do łoża małżeńskiego.

²⁰⁴mac uboga (starop.) — biedna, nieszczęśliwa matka.

²⁰⁵wyprawa* (tu forma B. lp: wyprawę) — aluzja do wyprawy dawanej pannie młodej przed ślubem i będącej częścią posagu.

²⁰⁶giezlęczko (starop., zdr. od: giezło) — koszula z białego płótna; *giezlęczko (...) dała*: giezłeczko ci dała (skrótowe).

²⁰⁷licza tkaneczka (starop.) — sukienka ze skromnej tkaniny lub opaska wiążąca włosy.

²⁰⁸ziemie (starop. B. lp rodz.ż.) — ziemi.

W główki²⁰⁹ włożył. Niestety, i posąg i ona
W jednej skrzynce²¹⁰ zamknięta²¹¹.

Tren VIII²¹²

Wielkieś mi uczyniła pustki w domu moim,
Moja droga Orszulo, tym zniknięciem²¹³ swoim.
Pełno nas, a jakoby nikogo nie było:
Jedną maluczką duszą²¹⁴ tak wiele ubyło.
Tyś za wszystkie mówiła, za wszystkie śpiewała,
Wszystkiś w domu kąciki²¹⁵ zawsze pobiegała²¹⁶.
Nie dopuściłaś nigdy matce się frasować²¹⁷
Ani ojcemu myśleniem zbytnim głowy psować²¹⁸,
To tego, to owego wdzięcznie²¹⁹ obłapiając²²⁰
I onym swym ucielnym śmiechem zabawiając.
Teraz wszystko umilkło, szczere²²¹ pustki w domu,
Nie masz zabawki²²², nie masz rościć się nikomu.
Z każdego kąta²²³ żalność człowieka ujmuje²²⁴,
A serce swej pociechy²²⁵ darmo²²⁶ upatruje²²⁷.

Tren IX²²⁸

Kupić by cię²²⁹, mądrości, za drogie pieniądze,
Która (jesli prawdziwie mienią²³⁰) wszystkie żądze,
Wszystki ludzkie frasunki²³¹ umiesz wykorzystać²³²,

²⁰⁹w główki — w miejsce, gdzie spoczywa głowa.

²¹⁰W jednej skrzynce — „skrzynka” oznacza tu jednocześnie trumnę, a także przedmiot, w którym chowano rzeczy cenne, pieniądze, klejnoty, kosztowną odzież.

²¹¹zamknięta (starop.) — zamknięta.

²¹²W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego.

²¹³zniknięciem (starop.) — zniknięciem, zniknięciem.

²¹⁴dusza* (daw.) — w znaczeniu: „żywe stworzenie”; dawniej duszami nazywano ludzi, np. szlachcic posiadał wieś z określoną ilością dusz, czyli chłopów; jedną (...) duszą (...) ubyło: z jedną duszą ubyło. Jerzy Axer przekonująco dowodził, że jest to niejako odpowiedź na cytat z listu, który otrzymał Cicero od swojego przyjaciela Serwiusza Sulpicjusza. Przyjaciel pytał Cyncerona cierpiącego po śmierci córki Tulii: „*in unius (Jedną) mulierculae animula (maluczką duszą) [si] iactura facta est (ubyło), tanto opere [commoveris] (tak wiele)?*”. Postać i dzieło Cyncerona są ważne również w *Trenie XVI i XIX*.

²¹⁵wszystki kąciki — wszystkie zakamarki, całą przestrzeń domu.

²¹⁶pobiegała — przebiegała.

²¹⁷Nie dopuściłaś (...) matce się frasować — nie pozwoliłaś, by matka się frasowała, martwiła.

²¹⁸głowy psować (starop. psować: psuć) — martwić się, dręczyć się myślami.

²¹⁹wdzięczny* (starop.) — miły, przyjemny.

²²⁰obłapiać (starop.; tu forma imiesł.: obłapiając) — obejmować.

²²¹szczery (tu forma lm: szczere) — prawdziwy.

²²²zabawka* (daw.) — miłe zajęcie, zajęcie przynoszące radość (por. „zabawić się”).

²²³z każdego kąta — zewsząd.

²²⁴ujmować — chwytac.

²²⁵swej pociechy — należytą pociechą (pociecha to również określenie dziecka).

²²⁶darmo — na darmo, daremnie, na próżno.

²²⁷upatrywać (tu forma 3 os. lp: upatruje) — wyglądać, oczekiwać zobaczenia, wypatrywać.

²²⁸W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego.

²²⁹kupić by cię — warto by cię kupić.

²³⁰mienić (starop.; tu forma 3 os. lm: mienią) — mówić, nazywać.

²³¹frasunk a. frasunek (starop.; tu lm: frasunki) — zgryzota, smutek, strapienie.

²³²wykorzystać — wyrwać z korzeniem.

A człowieka tylko nie²³³ w anioła odmienić²³⁴,
 Który nie wie, co boleść, frasunku nie czuje,
 Złym przygodam²³⁵ nie podległ, strachom nie hołduje²³⁶.
 Ty wszystkie rzeczy ludzkie masz za²³⁷ fraszkę sobie,
 Jednaką myśl²³⁸ tak w szczęściu, jako i w żalobie²³⁹
 Zawždy²⁴⁰ niesiesz; ty śmierci namniej²⁴¹ się nie boisz,
 Bezpieczną²⁴², nieodmienną, niepożyta²⁴³ stoisz.
 Ty bogactwa nie złotem, nie skarby wielkimi,
 Ale dosytem²⁴⁴ mierzysz²⁴⁵ i przyrodzonymi²⁴⁶
 Potrzebami; ty okiem swym nieuchronionym²⁴⁷
 Nędznika²⁴⁸ upatrujesz²⁴⁹ pod dachem złocnym,
 A uboższym nie zajrzysz²⁵⁰ szczęśliwego mienia²⁵¹,
 Kto by jedno²⁵² chciał słuchać twego upomnienia.
 Nieszczęśliwy ja człowiek, którym lata swoje
 Na tym strawił, żebych był ujźrzał progi²⁵³ twoje.
 Terazem nagle z stopniów ostatnich²⁵⁴ zrzucony
 I między insze²⁵⁵, jeden z wielu²⁵⁶, policzony.

Tren X²⁵⁷

Orszulo moja wdzięczna²⁵⁸, gdzieś mi się podziła?
 W którą stronę, w którąś się krainę udała?
 Czyś ty nad wszystkie nieba²⁵⁹ wysoko wniesiona
 I tam w liczbę aniołków małych policzona?
 Czyliś do rajy wzięta? Czyliś na szczęśliwe
 Wyspy²⁶⁰ zaprowadzona? Czy cię przez tesliwe

²³³tylko nie (starop.) — omal, o mało co.

²³⁴odmienić — tu: przemienić.

²³⁵przygodam (starop. forma C. lm rodz. ż.) — przygodom.

²³⁶nie hołdować — nie ulegać, nie poddawać się.

²³⁷mieć za (daw.) — uważać za.

²³⁸jednaka myśl — niezmienna postawa, nastrój.

²³⁹w żalobie — w smutku, w płaczu.

²⁴⁰zawždy (starop.) — zawsze.

²⁴¹namniej (starop.) — wcale; wcale nie.

²⁴²bezpieczny — tu: wolny od obaw, nie podlegający strachowi.

²⁴³niepożyty (starop.) — niezwyciążony, niezwruszony.

²⁴⁴dosyt (starop.; tu forma N. lp: dosytem) — zaspokojenie potrzeb, nasylenie; por. współczesne wyrażenie: najeść się do syta.

²⁴⁵mierzyć czym — oceniać ze względu na co.

²⁴⁶przyrodzony (daw.) — naturalny.

²⁴⁷nieuchroniony (starop.) — taki, przed którym nie można się uchronić, ukryć.

²⁴⁸nędznik (daw.) — biedak, człowiek nieszczęśliwy, nieszczęśliwiec (odcień znaczeniowy często pogardliwy).

²⁴⁹upatrywać (daw.) — szukać i umieć dojrzeć, oceniać.

²⁵⁰zajrzeć (starop.; tu 2. os. lp: zajrzysz) — zazdrościć.

²⁵¹szczęśliwe mienie — mienie dostateczne, wystarczające i uczciwie nabyte.

²⁵²by jedno (starop.) — byleby, byleby tylko.

²⁵³progi (przen.) — siedziba.

²⁵⁴z stopniów ostatnich — z najwyższych stopni, wiodących do siedziby mądrości.

²⁵⁵między insze (starop.) — między innych, spośród innych.

²⁵⁶jeden z wielu (starop.) — jeden z wielu.

²⁵⁷W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego.

²⁵⁸wdzięczny* (starop.) — miły, przyjemny.

²⁵⁹nad wszystkie nieba — czyli do najwyższego nieba: Kochanowski odwołuje się tu do ówczesnych wyobrażeń, zgodnie z którymi kosmos składa się z dziesięciu nieb (sfer niebieskich), nad którymi znajduje się mieszkankie Boga, aniołów i wybranych.

²⁶⁰szczęśliwe wyspy — wyspy, na których według mit. gr. przebywali po śmierci (lub nawet jeszcze za życia) sławni bohaterowie. W XVI w. często utożsamiano je z Wyspami Kanaryjskimi.

Charon²⁶¹ jeziora wiezie i napawa zdrojem
 Niepomnym²⁶², że ty nie wiesz nic o płaczu moim?
 Czy człowieka zrzuciwszy²⁶³ i myśli dziewicze,
 Wzięłaś na się postawę i piórka słowicze²⁶⁴?
 Czyli sie w czyścju czyścisz²⁶⁵, jeśli z strony ciała
 Jakakolwiek zmazeczka na tobie została?
 Czyś po śmierci tam poszła, kędyś pierwszej była²⁶⁶,
 Niżej sie na mą ciężką żalność²⁶⁷ urodziła?
 Gdziekolwiek jest, jeśliś jest, lituj mej żalności,
 A nie możesz li w onej dawnej swej całości²⁶⁸,
 Pociesz mię, jako możesz, a staw sie przede mną
 Lubo snem, lubo cieniem, lub marą nikczemną²⁶⁹.

Tren XI²⁷⁰

«Fraszka cnota»²⁷¹, powiedział Brutus porażony²⁷².
 Fraszka, kto sie przypatrzy, fraszka z każdej strony.
 Kogo kiedy pobożność jego ratowała?
 Kogo dobroć przypadku złego²⁷³ uchwalała?
 Nieznajomy²⁷⁴ wróg²⁷⁵ jakiś miesza ludzkie rzeczy²⁷⁶,
 Nie mając ani dobrych, ani złych na pieczy²⁷⁷.
 Kędy jego duch więnie²⁷⁸, żaden nie ulęże²⁷⁹:
 Praw li, krzyw li²⁸⁰, bez braku²⁸¹ każdego dosięże²⁸².
 A my rozummy swoje przedsię²⁸³ udać chcemy²⁸⁴,
 Hardzi między prostaki²⁸⁵, że nic nie umiemy²⁸⁶.

²⁶¹Charon — według mit. gr. bóg podziemi, przewoził dusze zmarłych w łodzi przez rzekę Styks i wody Acherontu do krain piekielnych.

²⁶²zdrojem niepomnym — powodującym zapomnienie; dusze przewożone przez Charona po wypiciu wody z rzeki Lete zapomniały o tym, co zrobiły, widziały i słyszały przedtem.

²⁶³człowieka zrzuciwszy* — pozbywszy się ludzkiej postaci, zrzuciwszy skażoną ludzką naturę.

²⁶⁴wzięłaś na się postawę i piórka słowicze — takie przemiany są często opisywane w antycznej poezji i mit.; zdarzyło się to Filomeli, żonie Tereusa, króla Tracji.

²⁶⁵w czyścju — słowa te odnoszą się prawdopodobnie do czyścica z religii chrześc., jednak niektórzy uczeni widzą tu aluzję do pogańskiego „czyścica” opisanego w *Eneidzie* Wergiliusza.

²⁶⁶Czyś po śmierci tam poszła, kędyś pierwszej była — prawdopodobnie słowa zgodne z obiegowym przekonaniem, że dusze wracają po śmierci tam, skąd przyszły, czyli do Boga.

²⁶⁷na mą ciężką żalność (starop.) — abym ciężko żalował.

²⁶⁸w onej dawnej swej całości (starop.) — z duszą i ciałem.

²⁶⁹mara nikczemna* (starop.) — złudne widziadło, zjawia.

²⁷⁰W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego.

²⁷¹fraszka cnota — cnota jest fraszką, cnota nic nie znaczy.

²⁷²Brutus porażony — pokonany; Brutus, reprezentant cnót rzymskich, zabójca Juliusza Cezara (44 r. p.n.e.), został pokonany przez Oktawiana Augusta pod Filippi (42 r. p.n.e.). Po klęsce popełnił samobójstwo i miał wtedy powiedzieć: „O nędzna cnota, byłaś tedy tylko słowem, a ja cię czciłem jako coś rzeczywistego, ty zaś byłaś niewolnicą Losu”.

²⁷³przypadku złego — od złego przypadku.

²⁷⁴nieznajomy* (starop.) — nieznan.

²⁷⁵wróg* — tu: zła siła, diabelska siła, los, fatum, być może chodzi nawet o szatana.

²⁷⁶ludzkie rzeczy (daw.) — sprawy ludzkie.

²⁷⁷na pieczy (starop.) — w opiece (por. współczesne: mieć pieczę nad czymś).

²⁷⁸więnie (forma starop.) — powieje, zawieje.

²⁷⁹nie ulęże (forma starop.) — nie ulegnie w znaczeniu: nie schowa się, nie uchroni się.

²⁸⁰praw li, krzyw li (starop.) — czy to sprawiedliwy, czy to niesprawiedliwy.

²⁸¹bez braku* (starop.) — bez wyboru, bez wyjątku.

²⁸²dosięże (forma starop.) — dosięgnie.

²⁸³przedsię (starop.) — mimo to, jednak.

²⁸⁴udać* — zalecić, przemycić coś, co nie ma prawdziwej wartości; *rozummy swoje przedsię udać chcemy*: przecież chcemy udawać rozumnych, rozsądnych.

²⁸⁵hardzi między prostaki — dumni między prostakami.

²⁸⁶że* — tu: choć.

Wspinamy się do nieba, Boże tajemnice
 Upatrując²⁸⁷, ale wzrok śmiertelnej źrenice²⁸⁸
 Tępy na to; sny lekkie²⁸⁹, sny płochę²⁹⁰ nas bawią²⁹¹,
 Które się nam podobno²⁹² nigdy nie wyjawia.
 Żalości, co mi czynisz? Owa²⁹³ już oboje
 Mam stracić — i pociechę, i baczenie²⁹⁴ swoje?

Tren XII²⁹⁵

Żaden ociec²⁹⁶ podobno barziej²⁹⁷ nie miłował
 Dziecięcia, żaden barziej nad mię nie żałował²⁹⁸.
 A też ledwie się kiedy²⁹⁹ dziecię urodziło,
 Co by łaski rodziców swych tak godne było³⁰⁰:
 Ochędóżne³⁰¹, posłuszne, karne, niepieszczone³⁰²,
 Śpiewać, mówić, rymować, jako co uczone³⁰³;
 Każdego ukłon trafić³⁰⁴, wyrazić postawę³⁰⁵,
 Obyczaję panieńskie umieć i zabawę³⁰⁶.
 Roztropne, obyczajne³⁰⁷, ludzkie, nierzewniwe³⁰⁸,
 Dobrowolne³⁰⁹, układny³¹⁰, skromne³¹¹ i wstydlive.
 Nigdy ona po ranu karmie nie wspomniła³¹²,
 Aż pierwej Bogu swoje modlitwy oddała.
 Nie poszła spać, aż pierwej matkę pozdrowiła
 I zdrowie rodziców swych Bogu poruczyła³¹³.
 Zawszy przeciwko ojcu³¹⁴ wszystkie przebyć progi,
 Zawszy się uradować i przywitać z drogi.
 Każdej roboty pomóc³¹⁵, do każdej posługi
 Upредить było wszystkie rodziców swych sługi³¹⁶.

²⁸⁷upatrując — podpatrując.

²⁸⁸źrenice (starop. forma D. lp rodz. ż.) — źrenicy.

²⁸⁹lekki* (starop.) — posiadający małą wartość.

²⁹⁰płochy (starop.) — niestały, posiadający małą wartość.

²⁹¹bawić* (daw.) — zaprzętać uwagę, tu: zwodzić.

²⁹²podobno (starop.) — może, prawdopodobnie.

²⁹³owa (starop.) — słowo wyrażające możliwość, że coś się stanie.

²⁹⁴baczenie (starop.) — rozum, rozsądek.

²⁹⁵W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego.

²⁹⁶ociec (starop.) — ojciec.

²⁹⁷barziej (starop.) — bardziej.

²⁹⁸żałować — tu: oplakiwać.

²⁹⁹ledwie się kiedy (starop.) — rzadko się kiedy.

³⁰⁰łaski godne — godne serdeczności, życzliwości, miłości.

³⁰¹ochędóżny (starop.) — schludny, czysty.

³⁰²niepieszczony — nie rozpieszczony.

³⁰³jako co uczone (starop.) — jakby specjalnie uczone lub: jak ktoś, kogo uczono.

³⁰⁴ukłon trafić — naśladować ukłony.

³⁰⁵wyrazić postawę — przedstawić czyjeś zachowanie się, naśladować je.

³⁰⁶zabawa* (daw.) — zajęcie.

³⁰⁷obyczajny (daw.) — grzeczny; znający obyczaje.

³⁰⁸nierzewniwy (starop.) — nieplacziwy.

³⁰⁹dobrowolny* (starop.) — chętny, posłuszny, pełny dobrej woli.

³¹⁰układny (daw.) — zgodliwy, grzeczny.

³¹¹skromny — w znaczeniu współczesnym lub: spokojny, pokorny.

³¹²po ranu karmie nie wspomniła — z rana nie dopominała się o jedzenie; *karmia* (starop.): pokarm, dziś tylko o pokarmie dla zwierząt mówi się karma.

³¹³poruczyć (daw.) — powierzyć.

³¹⁴przeciwko ojcu* — tu: naprzeciw ojcu, w kierunku ojca, na spotkanie ojca.

³¹⁵Każdej roboty pomóc (starop.) — pomóc w każdej robocie, przy każdej robocie.

³¹⁶Upредить (...) wszystkie rodziców swych sługi (starop.) — upредить w wykonywaniu posług służbę swych rodziców.

A to w tak małym wieku³¹⁷ sobie poczyniała,
 Że więcej nad trzydzieści miesięcy nie miała.
 Tak wiele cnót jej młodość i takich dzielności
 Nie mogła znieść: upadła od swej[że] bujności³¹⁸,
 Żniwa nie doczekawszy. Kłosie mój jedyny
 Jeszcześ mi się był nie zstał³¹⁹, a ja twej godziny
 Nie czekając³²⁰, znowu cię w smutną ziemię sięję,
 Ale pospołu z tobą grzebę³²¹ i nadzieję,
 Bo już nigdy nie wznidziesz³²² ani przed mojema
 Wiekom wiecznie³²³ zakwitniesz smutnemi oczema³²⁴.

Tren XIII³²⁵

Moja wdzięczna³²⁶ Orszulo, bodaj ty mnie była
 Albo nie umierała lub się nie rodziła.
 Małe pociechy płacę wielkim żalem swoim
 Za tym nieodpowiednim pożegnaniem³²⁷ twoim.
 Omyliłaś mię³²⁸ jako nocny sen znikomy³²⁹,
 Który wielkością³³⁰ złota cieszy zmysł³³¹ łakomy³³²,
 Potym nagle uciecze³³³, a temu na jawi³³⁴
 Z onych skarbów jeno chęć a żądzą³³⁵ zostawi.
 Takeś ty mnie, Orszulo droga, uczyniła:
 Wielkieś nadzieje w moim sercu roznieciła,
 Potymeś mię smutnego nagle odbieżyła³³⁶
 I wszystkie moje z sobą pociechy zabrała.
 Wzięłaś mi, zgoła mówiąc³³⁷, dusze połowicę³³⁸,
 Ostatek przy mnie został na wieczną tesknicę³³⁹.
 Tu mi kamień, murarze, ciosany połóżcie,
 A na nim tę nieszczęsną pamiątkę³⁴⁰ wydróżcie³⁴¹:
 ORSZULA KOCHANOWSKA TU LEŻY, KOCHANIE³⁴²

³¹⁷w tak małym wieku — w tak młodym, delikatnym wieku.

³¹⁸bujność — obfitość plonu, wybujałość.

³¹⁹nie zstał się (starop.) — nie dojrzał.

³²⁰twej godziny nie czekając — nie czekając na właściwą dla ciebie chwilę (aż staniesz się dorosła).

³²¹grzebę (forma starop.) — grzebię.

³²²nie wznidziesz (forma starop.) — nie wzejdziesz.

³²³wiekom wiecznie (starop.) — po wiek wieków, na wiek wieków.

³²⁴przed mojema (...) oczema (starop.) — przed moimi oczami.

³²⁵W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego.

³²⁶wdzięczny* (starop.) — miły, przyjemny.

³²⁷pożegnaniem (starop. forma N.) — pożegnaniem; za tym nieodpowiednim pożegnaniem: z powodu tego nie zapowiedzianego, niewłaściwego pożegnania.

³²⁸omyliłaś mię (starop.) — zwiodłaś mnie, zmyliłaś mnie.

³²⁹sen znikomy — znikający, nieuchwytny.

³³⁰wielkość* — wielka ilość.

³³¹zmysł — tu w znaczeniu ogólnym: zmysły.

³³²łakomy (daw.) — pożądlivy, chciwy.

³³³ucieczce (forma starop.) — ucieknie.

³³⁴na jawi (forma starop.) — na jawie.

³³⁵żądzę (starop.; tu forma B. lp: żądzę) — namiętne pragnienie.

³³⁶odbieżyła (forma starop.) — odbiegła; por. „bieżeć” [np. Tren XVI: „śmierć (...) k nam bieży”].

³³⁷zgoła mówiąc — mówiąc bez ogródek, mówiąc wprost.

³³⁸dusze połowicę (starop.) — połowę duszy.

³³⁹tesknica (starop.) — tęsknota, żal.

³⁴⁰pamiątka* (daw.) — upamiętniający znak (dziś znaczenie węższe); nieszczęsna pamiątka: znak świadczący o nieszczęściu i upamiętniający je.

³⁴¹wydróżcie (forma starop.) — wyzlóbcie, wyrzycie, wydrążcie.

³⁴²kochanie — przedmiot miłości, a zarazem miłość.

OJCOWE ALBO RACZEJ PŁACZ I NARZEKANIE.
OPAKEŚ TO, NIEBACZNA³⁴³ ŚMIERCI, UDZIAŁAŁA³⁴⁴:
NIE JĄC ONEJ, ALE MNIE ONA PŁAKAĆ MIAŁA.

Tren XIV³⁴⁵

Gdzie te wrota nieszczesne³⁴⁶, któremi przed laty
Puszczał się w ziemię³⁴⁷ Orfeusz³⁴⁸, szukając swej straty,
Żebych³⁴⁹ ja też tąż ścieżką swej namilszej córy
Poszedł szukać i on³⁵⁰ bród mógł przebyć, przez który
Srogi jakiś przewoźnik wozi blade cienie³⁵¹
I w lasy niewesołe cyprysowe³⁵² żenie³⁵³.
A ty mię nie zostawaj³⁵⁴, wdzięczna³⁵⁵ lutni³⁵⁶ moja,
Ale ze mną pospołu³⁵⁷ pódź³⁵⁸ aż do pokoja³⁵⁹
Surowego Plutona³⁶⁰: owa³⁶¹ go [to] łzami,
To temi żalosnemi zmiękczywa³⁶² pieśniami,
Że mi moję namilszą dziewczkę jeszcze wróci,
A ten nieuśmierzony³⁶³ we mnie żal ukróci³⁶⁴.
Zginać ci mu nie może; tuć się wszystkim zostać,
Niech się tylko niedosłej³⁶⁵ jagodzie da dostać³⁶⁶.
Gdzie by³⁶⁷ też tak kamienne ten Bóg serce nosił,
Żeby tam smutny człowiek już nic nie uprosił.

³⁴³niebaczny (starop.) — nie mający baczenia na coś, czyli nie zwracający na coś uwagi, nieuważny, tu: nie przestrzegający ustalonego porządku rzeczy.

³⁴⁴opakeś to (...) udziałala (starop.) — postąpiła na opak, przewrotnie, wbrew naturalnemu porządkowi rzeczy.

³⁴⁵W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego.

³⁴⁶wrota nieszczesne — były one nieszczesne, gdyż ci którzy przez nie przechodzili byli nieszczęśliwi, gdyż pozbawieni największego dobra: życia.

³⁴⁷Puszczał się w ziemię — wyprawiał się w głąb ziemi, w drogę pod ziemię.

³⁴⁸Orfeusz — w mit. gr. poeta tracki, który potrafił poruszyć za pomocą swej muzyki nawet rzeczy nieożywione. Kiedy zmarła jego żona Eurydyka udał się do podziemi i tak oczarował Plutona, że uwolnił on Eurydykę pod warunkiem, że Orfeusz nie odwróci się, dopóki nie wyjdą na ziemię. Kiedy już mieli postawić swe stopy na ziemi, Orfeusz odwrócił się i Eurydyka natychmiast zniknęła. Ogromny żal Orfeusza po powtórnej stracie żony tak rozwścieczył trackie kobiety, że w czasie jednej z orgii z okazji bachanaliów rozerwały go na strzępy.

³⁴⁹żebych (starop.) — żebym.

³⁵⁰on* — tu: ten.

³⁵¹bród (...) przez który/ Srogi jakiś przewoźnik wozi blade cienie — srogi przewoźnik: Charon.

³⁵²cyprys — drzewo żalobne, poświęcone przez Rzymian Plutonowi, ponieważ raz ścięte nie odrasta; uważa się, że było kiedyś używane do wyrobu trumien; Grecy i Rzymianie kładli do trumien gałązki cyprysu; jest to drzewo cmentarne.

³⁵³żenie (forma starop.) — gna, pędzi.

³⁵⁴nie zostawaj — nie zostawiaj, nie opuszczaj.

³⁵⁵wdzięczny* (starop.) — miły, przyjemny.

³⁵⁶lutni (starop.; W. lp) — lutnio.

³⁵⁷pospołu (daw.) — razem, wespół (por. rzadko już używany wyraz spółem: razem).

³⁵⁸pódź (forma starop.) — pójdź, chodź.

³⁵⁹do pokoja (forma starop.) — do pokoju.

³⁶⁰Pluton — w mit. rz. władca świata podziemnego, syn Saturna, brat Jupitera i mąż Prozerpiny (gr. Persefony).

³⁶¹owa (starop.) — słowo wyrażające możliwość, że coś się stanie.

³⁶²zmiękczywa (forma starop., tzw. liczba podwójna) — zmiękczymy (ja i moja lutnia).

³⁶³nieuśmierzony (starop.) — taki, który nie da się uśmierzyć, opanować.

³⁶⁴ukrócić — zmniejszyć, powstrzymać.

³⁶⁵niedosły (starop.) — niedojrzały.

³⁶⁶dostać* (starop.) — dojrzeć.

³⁶⁷gdzieby (starop.) — jakżeby, niepodobna by.

Cóż temu rzec?³⁶⁸ Więc tamże już za jedną drogą³⁶⁹
Zostać, a z duszą zaraz³⁷⁰ zewlec³⁷¹ troskę srogą.

Tren XV³⁷²

Erato³⁷³ złotowłosa i ty, wdzięczna³⁷⁴ lutni³⁷⁵,
Skąd pociechę w swych troskach biorą ludzie smutni,
Uspokójcie na chwilę strapioną myśl³⁷⁶ moją,
Póki jeszcze kamienny w polu słup nie stoje³⁷⁷,
Lejąc ledwe³⁷⁸ nie krwawy płacz przez marmór³⁷⁹ żywy³⁸⁰,
Żalu ciężkiego pamięć³⁸¹ i znak nieszczęśliwy.
Mylę się, czyli³⁸² patrząc na ludzkie przygody
Skromniej człowiek uważa³⁸³ i swe własne szkody?
Nieszczęsna matko³⁸⁴ (jesli przyczytać³⁸⁵ możemy
Nieszczęściu, co prze³⁸⁶ głupi rozum swój cierpiemy),
Gdzie teraz twych siedm³⁸⁷ synów i dziewczek tak wiele³⁸⁸?
Gdzie pociecha? Gdzie radość i twoje wesele?
Widzę czternaście mogił; a ty nieszczęśliwa
I podobno tak długo nad wolą³⁸⁹ swą żywa Obląpiasz zimne groby, w których (ach
niebogo!) Składłaś³⁹⁰ dziecięcki swoje zagubione³⁹¹ srogo.
Takie więc kwiaty leżą kosą podsieczoną
Albo deszczem gwałtownym na ziemię złożone.
W którą nadzieję żywiesz?³⁹² Czego czekasz więcej?
Czemu śmiercią żalości nie zbywasz³⁹³ co pręcej³⁹⁴?
A wasze prętkie³⁹⁵ strzały albo łuk co czyni
Niepochybny³⁹⁶, o Febe³⁹⁷ i mściwa bogini³⁹⁸?

³⁶⁸Cóż temu rzec? (starop.) — co na to powiedzieć; pytanie retoryczne, sugerujące bezradność.

³⁶⁹za jedną drogą — jednocześnie.

³⁷⁰zaraz* — jednocześnie, za jednym razem.

³⁷¹zewlec (starop.) — zrzucić, zdjąć.

³⁷²W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego.

³⁷³Erato — jedna z dziewięciu Muz, Muza poezji miłosnej zazwyczaj przedstawiana z lirą.

³⁷⁴wdzięczny* (starop.) — miły, przyjemny.

³⁷⁵lutni (tu daw. forma W. lp) — dziś: lutnio.

³⁷⁶strapiona myśl — strapiony umysł, duszę.

³⁷⁷póki jeszcze kamienny w polu słup nie stoje — dopóki jeszcze nie zamienilem się w kamień; zob. też w. 25 o skamieniałej Niobe.

³⁷⁸ledwe (starop.) — ledwie, zaledwie.

³⁷⁹marmór — daw. pisownia wyrazu marmur.

³⁸⁰marmór żywy — żyjący marmur.

³⁸¹pamięć* — tu: znak upamiętniający lub pamiętanie.

³⁸²czyli* (starop.) — czy też.

³⁸³uważać* (starop.) — dostrzegać i oceniać.

³⁸⁴Nieszczęsna matko — apostrofa do Niobe.

³⁸⁵przyczytać (starop.) — przypisać.

³⁸⁶prze — przez.

³⁸⁷siedm — daw. forma wyrazu siedem.

³⁸⁸tak wiele* (daw.) — tyle samo, drugie tyle.

³⁸⁹nad wolą* (starop.) — wbrew woli.

³⁹⁰skłać (forma starop.) — złożyć.

³⁹¹zagubiony — tu: pomordowany, unicestwiony.

³⁹²w którą nadzieję żywiesz? (starop.) — jaką nadzieją żyjesz?

³⁹³nie zbywasz (starop.) — nie pozbywasz (się).

³⁹⁴pręcej (starop.) — daw. pisownia wyrazu prędziej.

³⁹⁵prętki (starop.) — daw. pisownia wyrazu prędkie.

³⁹⁶niepochybny (starop.) — nie chybający, ten który nie chybia (celu).

³⁹⁷Febe — Febusie; Febus (Apollo) w mit. gr. syn Zeusa i Latony, czasami utożsamiany z bogiem słońca Heliosem; był bogiem muzyki, poezji, łucznictwa, proroctw i sztuki lekarskiej.

³⁹⁸mściwa bogini — Diana, staroż. bogini rz. utożsamiana z gr. Artemidą; uważana za boginię księżycą, polowania i lasów.

Albo z gniewu (bo winna), albo więc z lutości³⁹⁹
 Dokonajcie⁴⁰⁰, prze Boga⁴⁰¹, jej biednej starości.
 Nowa pomsta⁴⁰², nowa kaźń⁴⁰³ hardą⁴⁰⁴ myśl potkała⁴⁰⁵:
 Dzieatek płacząc, Nijobe⁴⁰⁶ sama skamieniała
 I stoi na Sypilu⁴⁰⁷ marmór nieprzetwany⁴⁰⁸,
 Jednak i pod kamieniem żywią⁴⁰⁹ skryte rany.
 Jej bowiem lzy serdeczne skałę przenikają
 I przeźroczystym z góry strumieniem spadają,
 Skąd zwierz⁴¹⁰ i ptastwo⁴¹¹ pije; a ta w wiecznym pęcie⁴¹²
 Tkwi⁴¹³ w rogu skały wiatrom szalonym⁴¹⁴ na wstręcie⁴¹⁵.
 Ten grób nie jest na martwym, ten martwy nie w grobie,
 Ale samże jest martwym, samże grobem sobie.

Tren XVI⁴¹⁶

Nieszczęściu kwoli⁴¹⁷ a swojej żalości,
 Która mię prawie przejmuję do kości,
 Lutnią⁴¹⁸ i wdzięczny rym porzucić muszę,
 Ledwe⁴¹⁹ nie duszę⁴²⁰.

Żywem⁴²¹, czy mię sen obłudny⁴²² frasuje?
 Który kościanym oknem⁴²³ wylatuje,
 A ludzkie myśli tym i owym bawi,
 Co błąd na jawi⁴²⁴.

³⁹⁹lutość* (starop.) — litość (obecnie rzadko używa się wyrazu luty w znaczeniu srogi; por. nazwę drugiego miesiąca w roku).

⁴⁰⁰dokonać* (daw.) — położyć kres.

⁴⁰¹prze Boga — przez Boga, na Boga.

⁴⁰²pomsta — zemsta (zob. współczesne wyrażenie pomścić kogoś).

⁴⁰³kaźń (daw.) — męka, kara.

⁴⁰⁴hardy — dumny.

⁴⁰⁵potkała (forma starop.) — spotkała.

⁴⁰⁶Nijobe — forma wyrazu Niobe utworzona dla rytmu.

⁴⁰⁷na Sypilu — Sipylos (łac.), Sypilos (gr.): góra w Azji Mniejszej, na którą została przeniesiona przez trąbę powietrzną skamieniała Niobe.

⁴⁰⁸nieprzetwany (starop.) — taki, którego nie można przetrwać, trwający wiecznie.

⁴⁰⁹żywią (forma starop.) — żyją.

⁴¹⁰zwierz (starop.) — zwierzę.

⁴¹¹ptastwo (starop.) — ptactwo, ptaki.

⁴¹²w wiecznym pęcie (forma starop.) — w wiecznych pętach, więzach; *pęto*: więzy.

⁴¹³tkwić — tu: sterczeć, być na widoku.

⁴¹⁴szalony — tu: bardzo wielki, przekraczający normę.

⁴¹⁵tkwi na wstręcie (starop.) — stanowi przeszkodę, zawadę.

⁴¹⁶W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego.

⁴¹⁷kwoli (starop.) — ze względu na, z powodu.

⁴¹⁸lutnią — lutnię.

⁴¹⁹ledwe — ledwie, niemal.

⁴²⁰porzucić (...) duszę — umrzeć.

⁴²¹żywem — czy jestem przytomny?

⁴²²sen obłudny — sen zwodniczy, fałszywy.

⁴²³kościanym oknem — w mit. gr. i rz. istnieją dwie bramy poprzez które sny wychodzą z podziemia; złudne sny przechodzą przez bramę z kości słoniowej, a sny prawdziwe przez bramę z rogu.

⁴²⁴A ludzkie myśli (...) na jawi — zajmuje myśli ludzkie tym, co na jawie, czyli w rzeczywistości okazuje się nieprawdziwe, złudne.

O błędzie ludzki⁴²⁵, o szalone dumy⁴²⁶,
Jako to łatwo⁴²⁷ pisać się z rozumy⁴²⁸,
Kiedy po wolej świat mamy⁴²⁹, a głowa
Człowieku zdrowa⁴³⁰.

W dostatku będąc, ubóstwo chwalemy⁴³¹,
W rozkoszy⁴³² żalować lekce szacujemy⁴³³,
A póki wełny skąpej prządce⁴³⁴ zostaje⁴³⁵,
Śmierć nam za jaje⁴³⁶.

Lecz kiedy nędza albo żal przypadnie⁴³⁷,
Ali⁴³⁸ żyć nie tak jako mówić snadnie⁴³⁹,
A śmierć dopiero w ten czas nam należy⁴⁴⁰,
Gdy już k nam bieży⁴⁴¹.

Przecz⁴⁴² z płaczem idziesz, Arpinie⁴⁴³ wymowny⁴⁴⁴,
Z milej ojczyzny? Wszak nie Rzym budowny⁴⁴⁵,
Ale świat wszystek Miastem⁴⁴⁶ jest mądrymu
Widzeniu⁴⁴⁷ twemu⁴⁴⁸.

Czemu tak barzo⁴⁴⁹ córki swej żalujesz?
Wszak się ty tylko sromoty⁴⁵⁰ wiarujesz⁴⁵¹;
Insze wszelakie u ciebie przygody
Ledwe nie gody⁴⁵².

Śmierć, mówisz, straszna tylko niezbożnemu⁴⁵³;
Przeczące⁴⁵⁴ się tobie umrzeć cnotliwemu

⁴²⁵błąd ludzki — fałszywa, nieprawdziwa myśl ludzka, głupota ludzka.

⁴²⁶szalone dumy — głupie, szalone myśli.

⁴²⁷łatwo — łatwo.

⁴²⁸pisać się z rozumy — popisywać się rozumem.

⁴²⁹Kiedy po wolej świat mamy — kiedy świat jest przychylny naszej woli, naszym życzeniom.

⁴³⁰głowa (...) zdrowa* — głowa wolna od kłopotów, zmartwień.

⁴³¹chwalemy — chwalimy.

⁴³²rozkosz — przyjemności życia.

⁴³³lekce szacować — lekceważyć.

⁴³⁴skąpa prządka — parka, jedna z trzech mitologicznych bogiń przeznaczenia (Atropos, Kloto, Lachesis), przedających nić ludzkiego życia i arbitralnie decydujących o ludzkim życiu i śmierci.

⁴³⁵zostaje — wystarcza.

⁴³⁶za jaje — za nic, czyli za rzecz wartości jaja (w XVI w. jaja były wyjątkowo tanie).

⁴³⁷przypadnie — stanie się, zdarzy się.

⁴³⁸ali — ale oto, ale tymczasem, ale wtedy.

⁴³⁹snadnie (starop.) — łatwo.

⁴⁴⁰śmierć nam należy — śmierć nas dotyczy (liczymy się z nią i nie gardzimy nią; por. współczesne wyrażenie: coś się należy komuś).

⁴⁴¹bieżeć (tu forma 3 os. lp: bieży) — podążać, iść.

⁴⁴²przecz (starop.) — dlaczego, czemu.

⁴⁴³Arpin — pochodzący z Arpinum w Lacjum rzymski pisarz, mówca i filozof, zwolennik filozofii stoickiej Marcus Tullius Cicero (106–43 r. p.n.e.).

⁴⁴⁴wymowny* — od wyrazu: wymowa oznaczającego retorykę, oratorstwo; Cicero znany był jako znakomity mówca.

⁴⁴⁵budowny — okazałe, pięknie zbudowany.

⁴⁴⁶Miasto — chodzi o Rzym (łac. *Urbs*).

⁴⁴⁷widzenie — zdanie, sąd, opinia, sposób widzenia różnych spraw.

⁴⁴⁸Wszak nie Rzym (...) twemu — Cicero głosił, że dla mądrcia cały świat jest domem, więc wygnanie nie jest wielkim nieszczęściem; gdy jego wygnano z Rzymu, bardzo rozpaczał.

⁴⁴⁹barzo — bardzo.

⁴⁵⁰sromota (starop.) — hańba.

⁴⁵¹wiarować się (starop.) — strzec się, unikać.

⁴⁵²gody* — radość, wesele; w. 25–28: Cicero głosił, że mądrzec powinien ze spokojem przyjmować wszystkie nieszczęścia, unikając jedynie hańby. Gdy jednak umarła jego córka Tulia, przeżył to głęboko.

⁴⁵³niezbożny — niecnotliwy (por. współczesny wyraz bezbożny).

⁴⁵⁴przeczące — czemu więc.

Nie chciało, kiedyś prze dotkliwą⁴⁵⁵ mowę
Miał podać głowę⁴⁵⁶?

Wywiódłeś wszystkim, nie wywiódłeś sobie⁴⁵⁷;
Łacniej rzec⁴⁵⁸, widzę, niż czynić i tobie⁴⁵⁹,
Pióro anielskie; duszę toż⁴⁶⁰ w przygodzie,
Co i mnie bodzie⁴⁶¹.

Człowiek nie kamień, a jako sie stawia
Fortuna, takich myśli nas nabawi.
Przekłęte szczęście⁴⁶²! Czy snąć⁴⁶³ gorzej duszy,
Kto rany ruszy?

Czasie, pożądną⁴⁶⁴ ojczyznę nie pamięci,
W co ani rozum, ani trafią⁴⁶⁵ święci,
Zgój smutne serce, a ten żal surowy
Wybij mi z głowy.

Tren XVII⁴⁶⁶

Pańska ręka mię dotknęła,
Wszystkę mi radość odjęła.
Ledwie w sobie czuję duszę⁴⁶⁷
I tę podobno dać muszę⁴⁶⁸.

Lubo⁴⁶⁹ wstając, gore jasnie⁴⁷⁰,
Lubo padnąc, słońce gaśnie⁴⁷¹,
Mnie jednak serce boli,
A nigdy się nie utoli⁴⁷².

Oczu nigdy nie osuszę
I tak wiecznie płakać muszę.
Muszę płakać; o mój Boże,
Kto się przed Tobą skryć może?

Próżno⁴⁷³ morzem nie pływamy,
Próżno w bitwach nie bywamy:

⁴⁵⁵dotkliwy — ostry.

⁴⁵⁶podać głowę* — dać głowę, stracić życie.

⁴⁵⁷wywiódłeś — wywiódłeś, udowodniłeś.

⁴⁵⁸łacniej rzec — łatwiej mówić.

⁴⁵⁹w. 29–32 — Cicero wygłosił cykl ostrych przemówień przeciwko wpływowemu politykowi, Markowi Antoniuszowi. Został zamordowany z polecenia Antoniusza, choć za wszelką cenę starał się uniknąć śmierci.

⁴⁶⁰toż — to samo.

⁴⁶¹bodzie — dręczy.

⁴⁶²szczęście* — szczęście, dola, los, fortuna.

⁴⁶³snąć (starop.) — przecieżyć, może, podobno.

⁴⁶⁴pożądną — pożądaną, upragnioną.

⁴⁶⁵W co (...) trafią — trafić w coś*: potrafić coś.

⁴⁶⁶W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego.

⁴⁶⁷Ledwie (...) czuję duszę — ledwie żyję.

⁴⁶⁸i tę [duszę] oddać muszę — muszę oddać życie, umrzeć.

⁴⁶⁹Lubo (...) lubo — Czy (...) czy.

⁴⁷⁰gore jasnie — jasno goreje, płonie, świeci.

⁴⁷¹padnąc (...) gaśnie — gaśnie zapadając (za horyzont), zachodząc.

⁴⁷²utolić (tu forma 3 os. lp cz. przysz.: utoli) — utulić, ukoić.

⁴⁷³próżno — na próżno.

Ugodzi nieszczęście wszędzie,
Choć podobieństwa⁴⁷⁴ nie będzie.

Wiódłem⁴⁷⁵ swój żywot tak skromnie,
Ze ledwie kto wiedział o mnie,
A zazdrość i złe przygody
Nie miały mi w co dać szkody⁴⁷⁶.

Lecz Pan, który gdzie tknąć⁴⁷⁷ widzi,
A z przestrogi⁴⁷⁸ ludzkiej szydzi,
Zadał mi raz⁴⁷⁹ tym znaczniejszy⁴⁸⁰,
Czymem już był bezpieczniejszy⁴⁸¹.

A rozum, który w swobodzie⁴⁸²
Umiał mówić o przygodzie,
Dziś ledwie sam wie o sobie:
Tak mię podparł w mej chorobie.

Czasem by się chciał poprawić,
A mnie ciężkiej troski zbawić,
Ale gdy siedzie na wadze,
Żalu ruszyć nie ma władze⁴⁸³.

Próżne to ludzkie wywody,
Żeby szkodą nie zwać szkody;
A kto się w nieszczęściu śmieje,
Ja bych tak rzekł, że szaleje.

Kto zaś na płacz lekkość wkłada⁴⁸⁴,
Słyszę dobrze, co powiada,
Lecz się tym żal nie hamuje⁴⁸⁵,
Owszem, większy przystępuje.

Bo mając zranioną duszę,
Rad i nierad płakać muszę;
Co snać nie cześć, to ku szkodzie
I zelżywość⁴⁸⁶ serce bodzie.

Lekarstwo to, prze Bóg żywy⁴⁸⁷,
Ciężkie na umysł troskliwy⁴⁸⁸;
Kto przyjaciel zdrowia mego,
Wynajdzi⁴⁸⁹ co wolniejszego⁴⁹⁰.

⁴⁷⁴podobieństwo* — możliwość, prawdopodobieństwo.

⁴⁷⁵wiódłem — wiodłem.

⁴⁷⁶nie miały mi w co dać szkody — nie miały powodu, by mi uczynić szkodę.

⁴⁷⁷tknąć — doświadczyć.

⁴⁷⁸przestrogi* — ostrożności.

⁴⁷⁹raz — cios (por. razić, otrzymywać razy).

⁴⁸⁰znaczniejszy — większy, dotkliwszy.

⁴⁸¹Czymem już był bezpieczniejszy — im bardziej czulem się bezpieczny.

⁴⁸²w swobodzie — gdy był wolny (swobodny) od trosk i cierpień.

⁴⁸³gdy siedzie na wadze (...) ma władze — gdy żal i rozum umieścimy na szalach wagi, rozum nie przeważa.

⁴⁸⁴na płacz lekkość wkłada — lekceważy płacz.

⁴⁸⁵sie (...) żal nie hamuje — żal nie zmniejsza się.

⁴⁸⁶nie cześć, zelżywość — despekt, dyshonor.

⁴⁸⁷prze Bóg żywy — przez Boga żywego, na Boga żywego.

⁴⁸⁸troskliwy* — strapiony, zatroskany, ten, który ma wiele trosk.

⁴⁸⁹wynajdzi (starop.; daw. forma W. lp) — wynajdź.

⁴⁹⁰wolniejszy — łagodniejszy, lepszy.

A ja zatym łzy niech leją,
Bom stracił wszystkie nadzieję,
By mnie rozum miał ratować,
Bóg sam mocen⁴⁹¹ to hamować.

Tren XVIII⁴⁹²

My nieposłuszne, Panie, dzieci Twoje
W szczęśliwe czasy⁴⁹³ swoje
Rzadko Cię wspominamy,
Tylko rozkoszy zwykłych⁴⁹⁴ używamy.

Nie baczym⁴⁹⁵, że to z Twej łaski nam płynie,
A tak⁴⁹⁶, że prędko minie,
Kiedy⁴⁹⁷ po nas wdzięczności
Nie uznasz⁴⁹⁸, Panie, za Twe życzliwości⁴⁹⁹.

Miej nas na wodzy⁵⁰⁰, niech nas nie rozpycha⁵⁰¹
Docześna rozkosz licha⁵⁰².
Niechaj na Cię pomniemy⁵⁰³
Przynamniej w kaźni⁵⁰⁴, gdy w łasce nie chcemy.

Ale ojcowskim nas karz obyczajem⁵⁰⁵,
Boć przed Twym gniewem⁵⁰⁶ stajem⁵⁰⁷,
Tak jako śnieg niszczeje,
Kiedy mu słońce niebieskie dogrzeje.

Zgubisz nas prędko, wiekuisty⁵⁰⁸ Panie,
Jesli nad nami stanie
Twa ciężka Boska ręka;
Sama nielaska jest nam sroga męka⁵⁰⁹.

Ale od wieku Twoja lutość⁵¹⁰ słyńie,
A pierwej świat zaginie,
Niż Ty wzgardzisz pokornym,
Chocia był długo przeciw Tobie spornym⁵¹¹.

⁴⁹¹*mocen* — ma moc, siłę.

⁴⁹²W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego.

⁴⁹³*w szczęśliwe czasy* — w szczęśliwych czasach.

⁴⁹⁴*zwykłych* — tych, do których przywykliśmy.

⁴⁹⁵*baczyć* (starop.; 1 os. lm: baczym) — dostrzegać.

⁴⁹⁶*a tak* — tu: więc.

⁴⁹⁷*kiedy** — jeżeli.

⁴⁹⁸*po nas wdzięczności/ Nie uznasz* — nie doznasz od nas wdzięczności.

⁴⁹⁹*życzliwość** — dobrodzieństwo.

⁵⁰⁰*Miej nas na wodzy* — trzymaj nas krótko, w karności i posłuszeństwie.

⁵⁰¹*rozpychać* — czynić nadętym, pysznym.

⁵⁰²*liczy* — mało warty, marny, przemijający.

⁵⁰³*na Cię pomniemy* — pamiętamy o Tobie.

⁵⁰⁴*kaźń* — kara.

⁵⁰⁵*ojcowskim (...) obyczajem* — po ojcowsku, czyli surowo, ale z wyrozumiałością.

⁵⁰⁶*przed (...) gniewem* — wobec gniewu, w obliczu gniewu.

⁵⁰⁷*stajem* (1 os. lm cz. przysz.) — stopniejemy (por. czasownik tajać).

⁵⁰⁸*wiekuisty* — wieczny, wiecznie istniejący.

⁵⁰⁹*jest nam sroga męka* — jest dla nas srogą męką.

⁵¹⁰*lutość* — litość. W wersie 28 użyta jest niekonsekwentnie forma litość.

⁵¹¹*sporny* — sprzeciwiający się.

Wielkie przed Tobą są występy⁵¹² moje,
Lecz miłosierdzie Twoje
Przewyssa wszystkie złości:
Użyj dziś, Panie, nade mną litości⁵¹³.

Tren XIX albo Sen⁵¹⁴

Żalność moja długo w noc oczu mi nie dała
Zamknąć i zemdlonego⁵¹⁵ upokoić⁵¹⁶ ciała.
Ledwie mię na godzinę przed świtanim⁵¹⁷ swemi
Sen leniwy⁵¹⁸ oblał skrzydły czarnawemi⁵¹⁹.
Na ten czas się matka właśnie⁵²⁰ ukazała,
A na rękę Orszulę moją wdzięczna⁵²¹ miała,
Jaka⁵²² więc po paciorek do mnie przychodziła⁵²³,
Skoro z swego posłania rano się ruszyła.
Gieźleczo białe na niej, włoski pokręcone,
Twarz rumiana, a oczy ku śmiechu skłoniłone⁵²⁴.
Patrzę, co dalej będzie, aż matka tak rzecze:
«Spisz, Janie, czy cię żalność twoja zwykła piecze?»
Zatymem ciężko westchnął i tak mi się zdało,
Żem się ocknął; a ona, pomilczawszy mało⁵²⁵,
Znowu mówić poczęła: «Twój nieutulony⁵²⁶
Płacz, synu mój, przywiódł mię w te tu wasze strony
Z krain barzo dalekich, a lzy gorzkie twoje
Przeszły⁵²⁷ aż i umarłych tajemne pokoje.
Przyniosłam ci na rękę wdzięczną dziewczkę twoją,
Abyś ją mógł oglądać jeszcze, a tę swoją
Serdeczną żalność ujął⁵²⁸, która tak ujmuje
Sił twoich i tak zdrowie nieznacznie⁵²⁹ twe psuje,
Jako ogień suchy knot⁵³⁰ obraca w perzyny⁵³¹,
Darmo nie upuszczając namniejszej godziny⁵³².
Czyli nas już umarłe macie za stracone
I którym już na wieki słońce jest zgaszone?

⁵¹²występ* — występki, przewinienie; tu lm: występy.

⁵¹³użyj (...) nade mną litości — okaż mi swoją litość.

⁵¹⁴W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego.

⁵¹⁵zemdlony* — osłabiony.

⁵¹⁶upokoić — uspokoić.

⁵¹⁷świtanim — świtanie, świtem.

⁵¹⁸sen leniwy — bożek snu, Hypnos, jest leniwy, bo zjawia się dopiero tuż przed świtem.

⁵¹⁹czarnawemi — czarniawymi.

⁵²⁰właśnie — we własnej osobie.

⁵²¹wdzięczny* — miły, przyjemny.

⁵²²jaka — tu: taką, jaką.

⁵²³paciorek* — zdrobnienie od „pacierz”, modlitwa (pochodzi od łac. *Pater noster* — Ojczy nasz); *po paciorek* (...) przychodziła: przychodziła wspólnie odmawiać modlitwę.

⁵²⁴ku śmiechu skłoniłone — skłonne do śmiechu.

⁵²⁵mało — zaledwie, trochę.

⁵²⁶nieutulony — nieutulony.

⁵²⁷przeszły — tu: przeniknęły.

⁵²⁸ujął — zmniejszył.

⁵²⁹nieznacznie — niezauważalnie, w sposób niedostrzegalny.

⁵³⁰knot — sznurek z konopi nasycony materiałem palnym.

⁵³¹perzyny — popiół.

⁵³²Darmo nie upuszczając namniejszej godziny — pozwalając czasowi mijać bez rezultatu.

A my owszem⁵³³ żywiemy żywot⁵³⁴ tym ważniejszy⁵³⁵,
 Czym nad to grube ciało duch jest ślachtetniejszy.
 Ziemia w ziemię się wraca, a duch z nieba dany
 Miałby zginąć ani na miejsca swe⁵³⁶ wezwany?
 O to sie ty nie frasuj, a wierz niewątpliwie,
 Że twoja namilejsza Orszuleczka żywie.
 A tu więc takim ci sie kształtem⁵³⁷ ukazała,
 Jakoby sie śmiertelnym oczom poznać dała,
 Ale między anioły i duchy wiecznymi
 Jako wdzięczna jutrzienka świeci, a za swemi
 Rodzicami sie modli⁵³⁸, jako to umiała
 Z wami będąc, choć jeszcze słów nie domawiała.
 Jesliżec też stąd roście⁵³⁹ żalność, że jej lata
 Pierwej są przyłomione⁵⁴⁰, niżli tego świata
 Rozkoszy zażyć⁵⁴¹ mogła: o biedne i płone
 Rozkoszy⁵⁴² wasze, które tak są usadzone⁵⁴³,
 Że w nich więcej frasunków i żalności więcej,
 Czego ty doznać możesz sam z siebie napręcej.
 Ucieszyłeś sie kiedy z dziewczki swej tak wiele,
 Żeby pociecha twoja i ono wesele
 Mogło porównać z twoim dzisiejszym kłopotem?
 Nie rzeczesz tego, widzę. Także trzymaj⁵⁴⁴ o tem, Jakoś doznał, ani sie frasuj, że tak
 rana⁵⁴⁵ Twojej ze wszech namilszej dziewczce śmierć zesłana.
 Nie od rozkoszyć poszła⁵⁴⁶; poszłać od trudności,
 Od pracej⁵⁴⁷, od frasunków, od złez, od żalności,
 Czego świat ma tak wiele, że — by też⁵⁴⁸ co było
 W tym docześnieym żywocie człowieczeństwu⁵⁴⁹ miło —
 Musi smak swój utracić prze wielkość przysady⁵⁵⁰,
 A przynamniej prze bojaźń nieuchronnej zdrady⁵⁵¹.
 Czegóż płaczem, prze Boga? Czegóż nie zażyła⁵⁵²?
 Że sobie swym posagiem pana⁵⁵³ nie kupiła?
 Że przegrozek⁵⁵⁴ i cudzych fuków⁵⁵⁵ nie słuchała?
 Że boleści w rodzeniu dziątek nie uznała⁵⁵⁶?
 Ani umie powiedzieć, czego jej troskliwa
 Matka doszła⁵⁵⁷: co z więtszym utrapieniem bywa,

⁵³³owszem* — przeciwnie, właśnie.

⁵³⁴żywiemy żywot — żyjemy życiem.

⁵³⁵ważniejszy — bardziej znaczący, bardziej wartościowy.

⁵³⁶na miejsca swe — do pierwotnego miejsca swego pobytu.

⁵³⁷takim (...) kształtem — w takim kształcie, w takiej postaci.

⁵³⁸za swemi/ Rodzicami się modli — modli się za swych rodziców.

⁵³⁹rość (tu forma 3 os. lp: roście) — rosnąć.

⁵⁴⁰przyłomione — złamane.

⁵⁴¹zażyć — zakosztować.

⁵⁴²rozkoszy (B. lm) — rozkosze.

⁵⁴³usadzone — urządzone.

⁵⁴⁴trzymać* — sądzić.

⁵⁴⁵rana* — wczesna.

⁵⁴⁶poszła — odeszła.

⁵⁴⁷pracej — pracy.

⁵⁴⁸by też* — choćby nawet.

⁵⁴⁹człowieczeństwo — ludzka natura.

⁵⁵⁰przysady — czegoś gorszego, niedoskonłości.

⁵⁵¹zdrady* — tu: zawodu.

⁵⁵²zażyć — zaznać, doznać, doświadczyć.

⁵⁵³pana* — tu: męża.

⁵⁵⁴przegrozek — gróźb, pogrożek.

⁵⁵⁵fuków — pogrożek i lajań.

⁵⁵⁶uznała* — doznała.

⁵⁵⁷czego (...) doszła — o czym się przekonała.

Czy je rodić, czy je grześć⁵⁵⁸? Takieć pospolicie
 Przymaki wasze, czym wy sobie świat słodzicie.
 W niebie szczer⁵⁵⁹ rozkoszy, a do tego wieczne,
 Od wszelakiej przekazy⁵⁶⁰ wolne i bezpieczne.
 Tu troski nie panują, tu pracej nie znają,
 Tu nieszczęście, tu miejsca przygody nie mają,
 Tu choroby nie najdzie, tu nie masz starości,
 Tu śmierć łzami karmiona nie ma już wolności.
 Żyjem wiek nieprzeżyty⁵⁶¹, wiecznej używamy
 Dobrej myśli⁵⁶², przyczyny wszystkich rzeczy znamy.
 Słońce nam zawždy⁵⁶³ świeci, dzień nigdy nie schodzi⁵⁶⁴
 Ani za sobą nocy niewidomej⁵⁶⁵ wodzi.
 Twórcę wszech rzeczy widziem⁵⁶⁶ w Jego majestacie,
 Czego wy, w ciele będąc, próżno upatrzacie⁵⁶⁷.
 Tu w czas obróć swe myśli, a chowaj się na te⁵⁶⁸
 Nieodmienne, synu mój, rozkoszy bogate.
 Doznałeś⁵⁶⁹, co świat umie i jego kochanie,
 Lepiej na czym ważniejszym zasadź swe staranie.
 Dziewka twoja dobry los (możesz wierzyć) wzięła⁵⁷⁰,
 A właśnie w swoich rzeczach⁵⁷¹ sobie tak poczęła,
 Jako gdy kto na morze nowo⁵⁷² się puściwszy,
 A tam niebezpieczeństwo wielkie obaczywszy,
 Woli nazad⁵⁷³ do brzegu. Drudzy⁵⁷⁴, co podali
 Zagle wiatrom, na ślepe skały⁵⁷⁵ powpadali:
 Ten mrozem zwyciężony, ten od głodu zginął,
 Rzadki, co by do brzegu na desce przypłynął.
 Śmierci zniknąc⁵⁷⁶ nie mogła, by też dobrze była
 Onę dawną Sybillę⁵⁷⁷ wiekiem swym przeżyła.
 To, co miało być potym, uprzedzić woląa:
 Tymże mniej⁵⁷⁸ tego świata niewczasów⁵⁷⁹ doznała.
 Drugie⁵⁸⁰ po swych namilszych rodzicach zostają
 I ciężkiego siroctwa⁵⁸¹ nędzne⁵⁸² doznawają.
 Wypchną drugą na męża leda jako⁵⁸³ z domu,
 A majątność zostanie, sam to Bóg wie komu.

⁵⁵⁸grześć — grzebać.

⁵⁵⁹szczer^e — prawdziwe.

⁵⁶⁰przekazy* — tego, co może zagrażać.

⁵⁶¹nieprzeżyty* — wieczny, nieskończony.

⁵⁶²dobrej myśli — pogoda ducha, wewnętrzny spokój.

⁵⁶³zawždy — zawsze.

⁵⁶⁴nie schodzi* — nie zachodzi.

⁵⁶⁵nocy niewidomej — nocy, w czasie której nic się nie widzi.

⁵⁶⁶widziem (starop.; W. Im) — widzimy, oglądamy.

⁵⁶⁷próżno upatrzacie — na próżno szukacie i nie umiecie dojrzeć.

⁵⁶⁸chowaj się na te — oszczędzaj się dla tych.

⁵⁶⁹doznałeś — tu: poznałeś.

⁵⁷⁰los (...) wzięła — wziąć los oznacza los wynikający z losowania (jak w loterii czy grze w kości).

⁵⁷¹w swoich rzeczach — w swoich sprawach.

⁵⁷²nowo — po raz pierwszy.

⁵⁷³nazad — z powrotem.

⁵⁷⁴drudzy — tu: niektórzy, inni.

⁵⁷⁵ślepe skały — skały, których nie widać.

⁵⁷⁶zniknąc — umknąć, uciec.

⁵⁷⁷Sybilla — prorokini z antycznych legend, miała żyć tysiąc lat.

⁵⁷⁸tymże mniej — i dlatego mniej.

⁵⁷⁹niewczasów — trudów.

⁵⁸⁰drugie — inne.

⁵⁸¹siroctwa — sieroctwa.

⁵⁸²nędzne — nieszczęśliwe, nieszczęsne.

⁵⁸³leda jako — byle jak.

Biorą drugie i gwałtem⁵⁸⁴; a biorą i swoi;
 Ale w hordach⁵⁸⁵ część sie wielka ich zostoi⁵⁸⁶,
 Gdzie w niewoli pogańskiej i służbie sromotnej⁵⁸⁷
 Łzy swe piją, czekając śmierci wszystkokrotnie⁵⁸⁸.
 Tego twej wdzięcznej dziewce bać sie już nie trzeba,
 Która w swych młodych leciech⁵⁸⁹ wzięta jest do nieba,
 Żadnych frasunków⁵⁹⁰ tego świata nie doznawszy
 Ani grzechem dusze swej drogiej pomazawszy.
 Jej tedy rzeczy, synu (niemasz wątpliwości),
 Dobrze poszły, ani stąd używaj żalości⁵⁹¹.
 Swoje szkody tak szacuj i omyłki swoje,
 Abyś nie przepamiętał⁵⁹², że baczenie twoje
 I stateczność⁵⁹³ jest droższa. W tę bądź przedsię panem⁵⁹⁴,
 Jako sie kolwiek czujesz w pociechy obranem⁵⁹⁵.
 Człowiek, urodziwszy sie, zasiadł w prawie takim⁵⁹⁶,
 Że ma być jako celem⁵⁹⁷ przygodom wszelakim.
 Z tego trudno sie zdzierać⁵⁹⁸; pocznijmy⁵⁹⁹, co chcemy:
 Jesli po dobrej woli nie pójdziem, musi[e]my.
 A co wszystkich jednako ciśnie, nie wiem czemu
 Tobie ma być, synu mój, naciężej jednemu.
 Śmiertelna, jako i ty, twoja dziewczka była,
 Póki jej zamierzony kres⁶⁰⁰ był, poty żyła.
 Krótko wprawdzie, ale w tym człowiek nic nie włada,
 A wyrzec⁶⁰¹ też, co lepiej, niełacno przypada⁶⁰².
 Skryte są Pańskie sądy; co sie Jemu zdało⁶⁰³,
 Nalepiej⁶⁰⁴, żeby sie też i nam podobało.
 Łzy w tej mierze niepłatne⁶⁰⁵; gdy raz dusza ciała
 Odbieży⁶⁰⁶, próżno czekać, by sie wrócić miała.
 Ale człowiek nie zda sie praw szczęściu⁶⁰⁷ w tej mierze,
 Że szkody pospolicie tylko przed sie bierze⁶⁰⁸,
 A tego baczyć nie chce ani mieć w pamięci,
 Co mu też czasem padnie wedle jego chęci⁶⁰⁹.
 Tać jest władza fortuny, mój namilszy synie⁶¹⁰,
 Że nie tak uskarżać sie, kiedy nam co zginie,

⁵⁸⁴biorą (...) gwałtem — porywają.

⁵⁸⁵w hordach — chodzi o hordy tatarskie, które porywały kobiety.

⁵⁸⁶sie (...) zostoi — ostoi się, zostanie.

⁵⁸⁷sromotnej — haniebnej.

⁵⁸⁸wszystkokrotnie — wszystko uśmierającej, wszystko skracającej, kładącej wszystkiemu kres.

⁵⁸⁹leciech — latach.

⁵⁹⁰frasunków — zmartwień.

⁵⁹¹ani stąd używaj żalości — i nie martw się z tego powodu.

⁵⁹²przepamiętał — zapomniał.

⁵⁹³stateczność — rozwaga, stałość, rozsądek.

⁵⁹⁴W tę bądź przedsię panem — w stateczności bądź właśnie bogaty, posiadaj ją w dostatecznym stopniu.

⁵⁹⁵w pociechy obranem — pozbawiony pociech.

⁵⁹⁶zasiadł w prawie takim — podlega takiemu prawu.

⁵⁹⁷być jako celem — być punktem, w który się strzela.

⁵⁹⁸Z tego trudno sie zdzierać — od tego trudno się uchylić, wymówić.

⁵⁹⁹pocznijmy — pocznijmy, zacznijmy.

⁶⁰⁰zamierzony kres — wyznaczony koniec drogi.

⁶⁰¹wyrzec* — orzec.

⁶⁰²przypada* — przychodzi.

⁶⁰³co sie Jemu zdało — co On postanowił.

⁶⁰⁴nalepiej — najlepiej.

⁶⁰⁵niepłatne* — te, które nie popłacają, nieważne, nieprzydatne.

⁶⁰⁶odbieży — odbiegnie, odejdzie.

⁶⁰⁷praw szczęściu — sprawiedliwy wobec losu.

⁶⁰⁸przed sie bierze — bierze pod uwagę (por. współczesne „przedsiębrać”, „przedsiębiorca”).

⁶⁰⁹padnie wedle jego chęci — wypadnie po jego myśli.

⁶¹⁰synie — synu.

Jako dziękować trzeba, że wzdąm⁶¹¹ co zostało,
 Bo to wszystko nieszczęście w rękę swoich⁶¹² miało.
 A tak i ty, folgując⁶¹³ prawu powszechnemu,
 Zagródź drogę do serca upadkowi⁶¹⁴ swemu,
 A w to patrzaj⁶¹⁵, co uszło rękę złej przygody:
 Zyskiem człowiek zwać musi, w czym nie popadł⁶¹⁶ szkody.
 Na koniec, w co się on koszt i ona utrata,
 W co się praca i twoje obróciły lata,
 Któres ty niemal wszystkie strawił nad księgami,
 Mało się bawiąc świata tego zabawami⁶¹⁷?
 Teraz by owoc zbierać⁶¹⁸ swojego szczepienia
 I ratować w zachwianiu mdłego przyrodzenia⁶¹⁹.
 Cieszyłeś przed tym insze w takiejże przygodzie:
 I będziesz w cudzej czulszy⁶²⁰ niżli w swojej szkodzie?
 Teraz, Mistrzu, sam się lecz; czas doktor każdemu.
 Ale kto pospolitym torem⁶²¹ gardzi, temu
 Tak późnego⁶²² lekarstwa czekać nie przystoi:
 Rozumem ma uprzędzić, co insze czas goi⁶²³.
 A czas co ma za fortel⁶²⁴? Dawniejsze świeżemi
 Przypadkami wybija⁶²⁵, czasem weselszemi,
 Czaem też z tejsze miary⁶²⁶, co człowiek z baczeniem⁶²⁷
 Pierwej, niż przyjdzie, widzi i takim myśleniem
 Przeszłych rzeczy nie wściągą⁶²⁸, przyszłych upatruje
 I serce na oboję fortunę⁶²⁹ gotuje.
 Tego się, synu, trzymaj, a ludzkie przygody
 Ludzkie nos⁶³⁰; jeden jest Pan smutku i nagrody⁶³¹».
 Tu zniknęła. Jam się też ocknął⁶³². Aczciem⁶³³ prawie⁶³⁴
 Niepewien, jeslim przez sen słuchał czy na jawie.

⁶¹¹wzdąm — jednak, przecież.

⁶¹²w rękę swoich — w rękach swych.

⁶¹³folgując — ulegając, poddając się.

⁶¹⁴upadkowi* — zwątpieniu, rozpaczcy.

⁶¹⁵w to patrzaj — patrz na to.

⁶¹⁶nie popadł — nie poniósł.

⁶¹⁷świata tego zabawami* — zwykłymi sprawami tego świata.

⁶¹⁸Teraz by (...) zbierać — teraz by trzeba zbierać.

⁶¹⁹ratować w zachwianiu mdłego przyrodzenia — ratować słabą naturę ludzką (mdle przyrodzenie) w czasie załamania (w zachwianiu).

⁶²⁰czulszy — bardziej wrażliwy, bardziej dbały.

⁶²¹pospolitym torem — utartą drogą.

⁶²²późnego — późnego.

⁶²³co insze czas goi — to, co u innych goi czas.

⁶²⁴fortel — podstęp.

⁶²⁵wybija — jak klin klinem.

⁶²⁶z tejsze miary — takimi samymi (czyli również nieszczęśliwymi).

⁶²⁷człowiek z baczeniem — człowiek myślący, rozumny.

⁶²⁸wściągą — zatrzymuje.

⁶²⁹na oboję fortunę — zarówno na szczęście, jak i na nieszczęście, na dobry i na zły los.

⁶³⁰Ludzkie przygody ludzkie nos — Ludzkie przygody (doświadczenia) znoś po ludzku; cytat z *Tusculanae disputationes* Cyncerona (łac. *humana humane ferenda*).

⁶³¹jeden jest Pan smutku i nagrody — to z kolei aluzja do miejsc Biblii (księgi Estery, Barucha, Hioba w Starym Testamencie).

⁶³²Tu zniknęła. Jam się też ocknął — podobnie kończy się *Sen Scypiona* (*Somnium Scipionis*) Cyncerona: *Ille discessit; ego somno solutus sum* (łac.).

⁶³³aczciem (starop.) — chociaż jestem.

⁶³⁴prawie* — prawdziwie, naprawdę.

Ten utwór nie jest objęty majątkowym prawem autorskim i znajduje się w domenie publicznej, co oznacza że możesz go swobodnie wykorzystywać, publikować i rozpowszechniać. Jeśli utwór opatrzony jest dodatkowymi materiałami (przypisy, motywy literackie etc.), które podlegają prawu autorskiemu, to te dodatkowe materiały udostępnione są na licencji Creative Commons Uznanie Autorstwa – Na Tych Samych Warunkach 3.0 PL.

Źródło: <http://wolnelektury.pl/katalog/lektura/treny>

Tekst opracowany na podstawie: Jan Kochanowski, *Treny*, Drukarnia Łazarzowa, wyd. 2, Kraków, 1583

Publikacja zrealizowana w ramach projektu Wolne Lektury (<http://wolnelektury.pl>). Reprodukacja cyfrowa wykonana przez Bibliotekę Narodową z egzemplarza pochodzącego ze zbiorów BN.

Opracowanie redakcyjne i przypisy: Aleksandra Sekuła, Olga Sutkowska, Piotr Wilczek.

Okładka na podstawie: [theseanster93@Flickr](https://www.flickr.com/photos/theseanster93/), CC BY-SA 2.0

Wesprzyj Wolne Lektury!

Wolne Lektury to projekt fundacji Nowoczesna Polska – organizacji pożytku publicznego działającej na rzecz wolności korzystania z dóbr kultury.

Co roku do domeny publicznej przechodzi twórczość kolejnych autorów. Dzięki Twojemu wsparciu będziemy je mogli udostępnić wszystkim bezpłatnie.

Jak możesz pomóc?

Przekaż 1% podatku na rozwój Wolnych Lektur: Fundacja Nowoczesna Polska, KRS 0000070056.

Pomóż uwolnić konkretną książkę, wspierając **zbiórkę na stronie wolnelektury.pl**.

Przekaż darowiznę na konto: **szczegóły na stronie Fundacji**.